e HANTESS
Médiathl. artistes
VIEN

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՄԱՄՈՒԼ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

Ազգային, Գրական եւ Քաղաքական

ԹԻՒ 3 — 1 ՓԵՏՐՎԱՐ

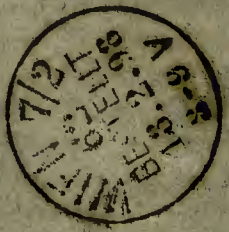

ԽՄԲԱԳԻՐ - ՏՆՕՐԷՆ
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՉՄԻՒՌՆԻԱ
ՏՊԱԳՐ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԾԷ. ՏԱՐԻ

Թիւ 3 — 1 ՓԵՏՐՎԱՐ 1898

ՔՐԻՍՏՈՍ Ե՛ՐԲ ԾՆԱՒ

*Քրիստոնեայ աշխարհին մէջ կա՛յ ազգ մը, ժողովուրդ մը, եկեղեցի մը որ Քրիստոսի ծննդեան տօնը մեծ անդէպ շփոթութիւն կ՚ընէ այս տիեզերահռչակ դէպքին 1898 * տարի յառաջ ո՛ր աւուրն եւ քանիերո՞րդ տեղի ունենալու. հաշուին նման կա՛յ քաոս մը, հաշուի գրեթէ անթափանց անտառ մը. եւ թո՛ղ պայքէք կը ծծնեն միայն ծննդեանդ ի 25 Դեկ. ըստ նոր՝ այն է Գրիգորեան տօմարի: Երթալուցդ 12 օր եւս ձգելնին միայն ծննդեանդ թէև ի 25 Դեկ. բայց ըստ հին՝ այն է Յուլեան տօմարի. ձգներէն 12 օր եւս, մեք Հայքս կը տօնեմք Ծնունդ եւ Մկրտութիւն Քրիստոսի, երկուքն միասին, որ է Աստուածայայտնութիւն (Epiphanie), մէկ օրուան մէջ՝ այն է*

* *Ըստ հաշուի ժամանակագրաց՝ Քրիստոսի ծնունդը առջի թուականեն 4 տարի յառաջ տեղի ունեցած է:*

ի 6 Յունուարի ըստ հին տօմարի։ Այս դրութեամբ քրիստոնեայ աշխարհ 24 օրուան մէջ երեք անգամ ուրոյն օրեր Քրիստոս այսօր ծնաւ կ'ըսէ, և իւրաքանչիւր եկեղեցի իւր տօնած օրը ճիշդ Քրիստոսի ծնած օրը համարելով՝ միւս եկեղեցեաց հաւիւը իրրև սխալ կը դատէ։ Եւ այս տարակարծիք ու չփոթ ընթացք բնականապէս ոչ-քրիստոնեայ ազգաց զարմանքն ու ծիծաղը կը շարժէ։

Խնդիրը մանաւորելով յոռի կողմը աւելի զգալի կը դառնայ, վասն զի գրեթէ ամեն ժամանակ՝ մանաւանդ Ծննդեան տօնի օրեր սոյն խնդիր կը յուզուի, և միշտ առանց լուծուելու կը փակուի։ Հայք իրենց մէջ կ'ըսեն.— ի՞նչու մեք միայն Յունուար 6 ին կը կատարեմք Քրիստոսի Ծննդեան տօնը մինչ բոլոր միւս քրիստոնեայ ազգեր Դեկմ. 25 ին։ Ո՞րն է ճիշդը։

Տարեգլխի և Ծննդեան տօնական օրեր եւրոպացիք և յոյնք իրենց հայ դրացեաց ու բարեկամաց փոխադարձ այցելութեանց մէջ հետաքրքիր կ'ըլլան, և կը յուզուի խնդիրը՝ որ երբեմն բաւական կնճռոտ կերպարան կ'առնու սա դիտողութեամբ.— եթէ Քրիստոս Յունուար 6 ին ծնաւ, ինչո՞ւ Յունուար 1 էն սկսեալ մի թիւ կ'աւելցնէք Քրիստոսի 1897 թուականին վրայ և 1898 կը գրէք, քանի որ Քրիստոս դեռ չէր ծնած, ինչո՞ւ ձեր նամակներն ու տումարներն ըստ այնմ կը կարդադրէք, բանաւոր ըլլալու համար պէտք է ընդունիք սա երկուքէն մին. կամ Քրիստոս Յունուար 1 ին ծնաւ, և յայնժամ կ'արդարանայ ձեր տարեթիւ փոխելը, և կամ Յունուար 1էն մինչև 5 անփոփոխ պահելով հին տարեթիւը սկսիք Յունուար 6 ին աւելցնել անոր վրայ մի թիւ։

Սոյն դիտողութեանց հանդէպ Հայն ինքզինքը ար դարացնելու օրինաւոր փաստ չգտնելով, իւր կողմէ սա հակադիր դիտողութիւնը կ'ընէ միայն.— եթէ Քրիստոս Դեկ. 25 ին ծնաւ, ինչո՞ւ Դեկ. 25 էն չէք սկսիր մի թիւ աւելցնել տարեթուոյն վրայ, այլ կ'սպասէք և Յունուար 1 ին կ'աւելցնէք թիւը։

Հայուն այս դիտողութեան դէմ եւրոպացին և յոյնն կը պատասխանեն.— բանաւոր է մեր ընթացքը, զի Յունուար 1ին Քրիստոսի Անուանադրութեան օրն է Ս. Հայր համար, որ է տօն տէրունական և տարեգլուխ քրիստոնէական թուականին, հետեւաբար օրինաւոր է Յունուար 1 ին մի թիւ աւելցնել և տօնել զայն Անուանակոչութիւն Տեառն միանգամայն Տարեգլուխ։ Իսկ դուք հայքդ ի՞նչ կարևորութիւն և ի՞նչ նշանակու-

թիւն ունիք ընծայել ձեր տարեգլխին, որ եթէ կիրակի, Զատիկէն առաջ, և Ուրբաթ օրերու պատահի, ձեր եկեղեցին չունի մի յատուկ տօնախմբութիւն նոյն օրեր բայ ի սովորականէն, իսկ եթէ միւս օրերէ միոյն պատահի՝ սրբոց տօն մի և եթէ կատարելով կը փակէ իւր հոգևոր հանդէսը մեծալով անմահն Քրիստոսի ծննդեան կամ Աննաւանակոչութեան նշանակութենէն։

Յորչափ մեք հայքս Յունուար 6ին կը տօնեմք Քրիստոսի ծննունդը, և միւս եկեղեցիք, Հռոմէական, Օրթոդոքս և Բողոքական, Դեկ. 25ին, յայտնի է որ վերոյիշեալ առարկութիւնք չեն կարելի վերջանալ, հետևաբար կ'արժէ որ քննութեան բովէն անցնի խնդիրն և ի յայտ գայ թէ ո՞րն է ճիշդը, Քրիստոս Դեկ. 25ի՞ն ծնած է թէ՝ Յունուար 6ին։

Թէև Հայաստանեայց եկեղեցին միայնակ է այս ասպարէզին մէջ և իւր դէմը ունի համայն քրիստոնեայ ազգաց ստուար մեծամասնութիւնը, սակայն ի՞նչ փոյթ, բա՛ւ է որ ճշմարտութեան կողմն ըլլանք մենք. զի ճշմարտութիւնը միշտ անկախ մեծամասնութենէ և փոքրամասնութենէ՝ է և կը մնայ յաւիտեան ճշմարտութիւն։

Ուստի անվեհեր կը ձեռնարկեմք այս քննութեան՝ գոհացնելու համար բազմաթիւ հետաքրքրողաց փափաքն ի լուսաբանութիւն խնդրոյն։

Նախ առաջի դնեմք իրաց ներկայ վիճակը։

Հռոմէական, Օրթոդոքս* և Բողոքական եկեղեցիք (Անկլիքան) միահամուռ կը տօնեն.

Աւետումն Ս. Կուսին՝ ի 25 Մարտի։
Ննունդ Քրիստոսի ուրբն՝ ի 25 Դեկտեմբերի։
Մկրտութիւն Քրիստոսի ուրբն՝ ի 6 Յունուարի։

---

* Հռոմէական եւ Օրթոդոքս եկեղեցիք միաբան են Դեկտ. 25ի տօնելու Քրիստոսի ծնունդը, եւ Օրթոդոքս եկեղեցւոյ Հռոմէականէն 12 օր ետքը տօնելը եկեղեցական խնդիր չէ այլ Գրիգորեան եւ Յուլեան տօմարներու միջեւ գտնուած տարբերութիւնն է, զի Յոյնք ինչպէս եւ մեք դեռ կը վարուիմք Յուլեան տօմարով, որոյ սխալներն ուսումնասիրեն քաջատեղով Նոր տօմարը ընդունելու անհրաժեշտ կարեւորութիւնը արդեն առաջարկած եմք Ս. Մ՚ին 1894 Ապրիլ 15 թուոյն մէջ, խրախուսելով որ Ազգային Պատրիարքարանն հաճի խառն ժողովով ուշադրութեան առնուլ սոյն կարեւոր խնդիրն։

իսկ Հայաստանեայցս Եկեղեցին կը տօնէ.

Աւետումն Ս. Կուսին յ7 Ապրիլ.
Անունդ և Մկրտութիւն Քրիստոսի երկուքը միացեալ ի 6 Յունուարի.

Այս երկու տեսակներէն ճիշդը ո՞րն է՝ պիտի քննենք, և մեր քննութեանց արդիւնք պիտի հաստատեն թէ՝ ճիշդը Յունուարի 6ն է, յորում մեր եկեղեցին կը կատարէ սոյն մեծ տօնը. Մեր փաստերը պիտի քաղենք հինգ աղբիւրներէ.

Ա. Աւետարան
Բ. Եկեղեցւոյ Պատմութիւն
Գ. Միւս եկեղեցական Հայրապետք
Դ. Վերջին դարու Մեկնիչք
Ե. Նոյն իսկ քննադատք.

Ա. ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Անձանօթ թիւ մը գտնելու գիտական կանոնն է ճանչնալ թիւ մը ուրիշի, առանց որոյ անհնարին է գտնել անյայտ թիւը.

Աւետարանին մէջ բնաւ տեղ մը որոշ գրուած չէ թէ՝ Քրիստոս ո՞ր ամսուն քանի՞ին ծնաւ, այս է անծանօթ թիւը՝ զոր կը փափաքիմք գտնել. Սակայն Աւետարանին մէջ կան ինչ ինչ ժամանակացոյց ակնարկներ, զորս իբրև ծանօթ թիւեր ի ձեռին առնելով կ'առաջնորդուիմք գտնել այն անծանօթ ամիսն ու օրն՝ յորում Քրիստոս ծնաւ, և այս՝ վերոյիշեալ ամենայն ճշդութեամբ. Բայց Աւետարանին մէջ ակնարկուած ժամանակացոյց հաշիւներն լաւ ըմբռնելոց համար նախապէս պէտք է տեղեկութիւն ունենալ Հին Կտակարանի տօներուն և Երրայական ամիսներուն մասին.

Հակիրճ բացատրութիւն մի անոնց վրայ.

Հին կտակարանի օրինադրած նշանաւոր տօներէն մին է Ֆիւրուռ (Տօն Քաւութեան) 5 օր. սիւն է Սոքքոթ, (Տօն Տաղաւարահարաց) 7 օր. ընդ ամենն 12 օր. զոր կը տօնէին երրայեցիք բնակելով ի տաղարիճազարդ տաղաւարս զոր կը հինեն իրենց տանց մէջ. Ֆիւրուռ և Սոքքոթ միացեալ մի տօն կը կազմեն, վասն զի Ֆիւրուռ կ'սկսի երրայական թշրի ամսոյն 10ին, կը վերջանայ 15ին, իսկ Սոքքոթ կ'սկսի նոյն ամսոյ 16ին և կը վերջանայ 22ին, անխոտոր և անշարժ ամեն տարի.

Ըստ պատմութեան Աւետարանին, (Ղուկաս Ա. 5–25), Զաքարիա քահանայն Ֆիւրուռի առաջին օրը, որ է Թշրի 10·

վասն Սրբուհիւն Սրբոցը և խնկարկելոյ պահուն երևցաւ նմա Գաբրիէլ հրեշտակ որ աւետեց Թէ՝ ինք որդի պիտի ունենայ, Թէև ինք ու կինն եղիսաբէթ ծերացեալ, մանաւանդ եղիսաբէթ ամուլ իսկ էր։ Զաքարիա իր տարակուսանաց վրայ իբր ի պատիժ պատանձեցաւ ինն ամիս մինչև ուխտեալ զաւակին Յովհաննու Մկրտչի ծնած օրը, յորում և լեզուն բացուեցաւ։

Այլ՝ բուն էական խնդիրն է գիտնալ Թէ՝ Զաքարիա Ֆիփտուզի առաջի՞ն օրը գնաց ի տուն և յղացաւ եղիսաբէթ, և-Թէ՝ Ֆիփտուզի և Սրբոհոմի 12 օրերը ամաբարին մէջ մնալէ ետև գնաց ի տուն։

Այս իսկ է խնդրոյն հանդոյցը, զի այս 12 օրն է որ կ'անջատէ, Հռոմէական, Օրթոտոքս և Կողբական եկեղեցեաց Ննդեան տօնը, զոր կ'ընեն ի 25 Դեկ. մեր եկեղեցեաց Ննդեան տօնէն, զոր մեք անոնցմէ 12 օր ետքը կ'ընեմք ի 6 Յունուարի։

Եթէ Զաքարիա Ֆիփտուզի առաջին օրը, Թշրի 10 ին գնաց՝ ի տուն և եղաւ յղութիւն Յովհաննու Մկրտչի, նոքա կատարեալ լրաւունք ունին Ննդեանդը Դեկ. 25 ին տօնելով, իսկ եթէ երկու տօներուն լրանալէն, այսինքն 12 օր տամարին մէջ մնալէն ետև Զաքարիա Թշրի 23 ին գնաց ի տուն և եղաւ յղութիւն Յովհաննու Մկրտչի, յայնժամ սխալման մէջ են նոքա, և մեր եկեղեցին կատարեալ իրաւունք ունի տօնելով Քրիստոսի Ննդեանդը ի 6 Յունուարի։

Ո՞վ պիտի կանդնի դատաւոր, որ իրաւունքը վճռէ, անշուշտ Աւետարանը։ Եւ ահա Աւետարանը կ'ըսէ «Եւ եղև իբրև լցան աւուրք պաշտամանն նորա, (Զաքարիայ) գնաց ի տուն իւր, և յետ աւուրցն այնոցիկ յղացաւ եղիսաբէթ կին նորա»։ Ղուկաս Ա. 23։

Արդ Աւետարանն այս խօսքերով յայտնորոշ կը հաստատէ Թէ՝ Զաքարիա իւր պաշտամանն 12 օրերը լրանալէն ետև գնաց ի տուն, ուրեմն քաջայայտ է Թէ՝ Յովհաննու Մկրտչի յղութիւնն Թշրի ամսոյն 23 ին եղած է։ Այս Թշրի 23 ը մեզ համար Ննդեան տեսակ Թիւն է։

Ունինք մի ուրիշ Ննդեան Թիւ ևս, զոր կ'առնումք Աւետարանէն, և հետևալն է. —

Յովհաննու Մկրտչի յղութիւն Թշրի 23 էն վերջ ամիս ետքը Գաբրիէլ հրեշտակ կուգայ աւետել Ս. Կուսին Թէ՝ Յիսուս պիտի Ննդանի իրմէ, և որպէս դի Ս. Կոյսն հաւատայ Թէ՝ Աստուծոյ

համար անհնարին բան չկայ՝ կը յիշեցնէ՝ նորա աղգական ամուլ և ծեր Եղիսաբէթի յղութիւնը ըսելով «Եւ ահա քու աղգականդ Եղիսաբէթ ևս յղի է իր ծերութեան մէջ, և այս վեցերորդ ամիսն է նորա՝ որ ամուլ կոչուած էր»։ Ղուկ. Ա. 36։

Ուրեմն այն օրը՝ յորում Գաբրիէլ հաւետէր Ս. Կուսին Յիսուսի ծնանելուն համար, Եղիսաբէթի յղութիւնն վեցամսեայ էր։ Յորմէ կը հետևի թէ՝ Թշրի 23 էն (որ Զաքարիայի տարւոյն մէջ կը համապատասխանէր հռովմէական Հոկ. ամսոյ 10 ին) վեց ամիս յետոյ Ս. Կուսին Աւետումն է, որ է Նիսան 23 Ապրիլ 10. և իննամսիս ու 5 * օր ետքը ծնունդ Յիսուսի, որ է Թէբէթ — Յունուար 15։

Եւ որպէս զի ընթերցողք յստակ գաղափար ունենան սոյն ժամանակագրական տեսութեանց վրայ կարևոր կը համարիմք երբայական և հռովմէական ամսոց համեմատական ցուցակը ներկայել։

Երբայական		Հռոմէական
Ապիվ կամ Նիսան	կը համեմատի	Ապրիլին
Իար կամ Զիւ	»	Մայիսին
Սիվան	»	Յունիսին
Թամուզ	»	Յուլիսին
Աղ	»	Օգոստոսին
Իլուլ	»	Սեպտեմբերին
Թշրի	»	Հոկտեմբերին
Բուլ	»	Նոյեմբերին
Քասղև	»	Դեկտեմբերին
Թեբէթ	»	Յունուարին
Սեբաթ	»	Փետրուարին
Ադար	»	Մարտին

Ինչո՞ւ ուրեմն Նիսան – Ապրիլ 10 ին չենք ուսնէր Ս. Կուսին Աւետումը, այլ Նիսան – Ապրիլ 7 ին, պատճառն հետևեալն է։

Վերոյնշանակեալ երբայական ամիսք լուսնական են, և մէն մին ունի 29 ½ օր, երբայեցիք մի ամիս 29՝ յաջորդը 30 օր կը հաշուեն, 29 օր ունեցող ամիսներն ըՆբէ, 30 ունեցողներն ամբողջ կը կոչուին։

---

* Ինն ամսոց վրայ հարկ է 5 օր աւելցնել անդրանկութեան բնական օրինաց համաձայն։ «Յարգանդի Կուսին բնակելով իննամսեայ ժամանակաւ, հինգ յաւելեալ աւուրբք ըստ անդրանկութեանն»։ Ն. Շնորհալի ապ. Ալէք. կոչ։

Արդ Թշրի 25 — Հոկտեմբեր 10 էն մինչև Նիսան — Ապրիլ 10 միջոցում պարունակեալ վեց ամսոց, ըստ ցուցակին Բուլ Քասղե, Թէբէթ, Սեբաթ, Ադար և Նիսան, երեքը Բեղի ամիս-՝ ներ լինելով կը պակսի 3 օր, որ գեղչելով Նիսան — Ապրիլ 10 էն կ՝ունենանք Նիսան – Ապրիլ 7, յորում կը ծանեմք Աւետումն Ս. Կուսին, և այս կատարեալ ճշդութիւն է։

Այս ծանուցեալ Ապրիլ 7 թուով կ՝առաջնորդուինք այժմ Քրիստոսի ծննդեան ամիսն ու օրն գտնելու, — Նիսան – Ապրիլ 7 էն պէտք է յառաջ երթալ 9 ամիս և 3 օր, և ահա կը հասնինք Թէբէթ – Յունուար 15։ Երբայական այս 9 ամսոց չարքին մէջ 4 Բեղի ամիսներուն մէյմէկ օր պակասին համար Թէբէթ – Յունուար 15 էն 4 օր գեղչելով կ՝ունենանք Թէբէթ – Յունուար 11։ Այս Երբայական ամսոց հաշիւն էր։ Գանք Հռոմէական ամսոց հաշուին, — Ապրիլ 7 էն Յունուար 11, ինն ամսոց չարքին մէջ պարունակեալ 31 ական օր ունեցող 5 ամսոց համար, որք են Մայիս, Յուլիս, Օգոստոս, Հոկտեմբեր և Դեկտեմբեր, աւելի եղող 3 օրը գեղչելով Յունուար 11 էն՝ կ՝ունենանք Յունուար 6։

Առ ի փորձ ստուգութեան սոյն հաշուոց՝ ընթերցողաց ուշը կը հրաւիրեմք սա կարևոր կէտին վրայ թէ՝ Յիսուսի յանփորձ արգանդ Ս. Կուսին ժուժկալման շրջանը կը բաղկանայ երեսնօրեայ 9 ամիսներէ, և վասն անդրանկութեան 5 օրէ, որ է 275 օր։ — Արդ Աւետման օր Ապրիլ 7 ը միասին առնելով՝ երբ 275 օր յառաջ երթանք մեր առջև կ՝ելնէ Յունուար 6, ոչ աւելի, ոչ պակաս, որովհետև բնական օրինօք յղութեան շրջանի 9 ամիսներն երեսնօրեայ են և այնպէս կը հաշուին, հետևաբար նոցա չարքին մէջ եղած վերոյիշեալ 5 ամսոց աւելի 5 օրն չունի որ և է նշանակութիւն բնական օրինաց հանդէպ։

Ուրեմն Աւետարանի այս անհերքելի հաշուոց համաձայն Քրիստոս ծնած է Յունուար 6 ին և ոչ Դեկ. 25 ին։ Հիմնեալ այս ստուգութեանց վրայ Հայոց եկեղեցի կը ծանէ զայն ի 6 Յունուարի։

Ո՞վ ուրեմն պիտի համարձակի Աւետարանին հակառակ պնդել թէ՝ Քրիստոսի ծնունդը Դեկ. 25 ին է, և թէ Զաքարիա իր պաշտաման առաջին օրը պապանձելով և չսպասելով 12 օրուան լրանալուն գնաց ի տուն և յղացաւ Եղիսաբէթ։ Մինչև որ սոյն հակ – Աւետարանական հաշուոյ դրութիւնը չընդունուի՝ չէ կարելի ո՛չ Աւետման ծանը Մարտի 25 ին, և ոչ Քրիստոսի ծնունդը Դեկ. 25 ին կատարել օրինաւորապէս։

Բայց ի՞նչու այսպէս կը կատարեն Հռոմէական Օրթոտոքս և բողոքական եկեղեցիք, մինչ անտեղեակ են Աւետարանի այս յայտնագոյն հաչուոց, պատճառը սլիտի գտնենք այժմ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ։

Բ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցական պատմութիւնը կը հաստատէ թէ՝ Առաքեալք Քրիստոսի Ծնունդը և Մկրտութիւնը մէկ օրուան մէջ՝ այն է Յունուարի 6ին կատարել կանոնադրեցին, որ կը հաստատուի հետեալ վկայութեամբ, «Կարգեցին Առաքեալքն, և եդին հաստատութեամբ, թէ՝ եղիցի տօն Ծննդեան և յայտնութեան Փրկչին մերոյ, որ օր վեց է Յունուարի ամսոյ ըստ յունարէն Թուոյ, և մեծապէս խմիտացեն զայն ցնծութեամբ և ուրախութեամբ» Առաքելական կանոնք։

Այսմ անտեղեակ չէին միւս եկեղեցեաց հայրապետքը, բայց տեսնելով որ Ծննդեան տօնը ի Բեթղէհէմ և Մկրտութեան տօնը ի Յորդանան Յունուար 6ին մէկ օրուան մէջ կատարել մեծ դժուարութիւններ կը բերէ Բեթղէհէմէն Յորդանան չուրջ 16 ժամու ճանապարհ երթալով, որոշեցին այս միացեալ երկու տօները բաժնել երկու յատուկ օրերու, ուստի սկսան Ծնունդը տօնել ի Բեթղէհէմ Դեկ. 25ին և Մկրտութիւնը՝ ի Յորդանան Յունուար 6ին։ Այս ևս կը հաստատուի հետևեալ վկայութեամբ. «Յառաջագոյն ամենայն եկեղեցիք սկսեալ Յառաքելոցն՝ այնպէս տօնէին, զԾնունդն ընդ Մկրտութեան ի միում աւուր, և յետոյ բաժանեցին ոմանք վասն Բեթղէհեմի և Յորդանանու. քան զի ոչ կարէին ի միում աւուր յերկոսին ուխտան կատարել զտօնսն հեռի գոլով ի միմեանց, և միոքը միոքը ամմամբ՝ ընկալան և այլ եկեղեցիք զնոյն։ Իսկ Հայաստանեայք որպէս ընկալան ի սրբոյն Գրիգորէ՝ անփոփոխ կացին ի նոյն» Ն. Շնորհալի առ Ալեքս կայսր։

Այս բաժանումը որոշողքն են, Ձրս. դարու կիսուն Յովնաղ եպիսկոպոս Երուսաղեմի, և Յուլիոս Պապ 337 — 352։ Զայն կը պատմէ լատին եկեղեցական Կղէմէս Գալանոս, որպէս պատմ հատ. Ա։

Իտալական բառարան Շամպէրի ի բառն Epifania կը կարդանք — «Յուլիոս Պապ վարեաց զիշխանութիւն իւր 337 — 352։ Սա եղև՝ որ նախ քան զամենեսեան ուսոյց եկեղեցւոյ բաժանել զտօնսն Ծննդեան և Յայտնութեան»

Գ. ՄԻՒՍ ԵԿԵՂԵՑԵԱՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔ

Եփրեմ Խուրի, Ասորւոց Ոսկերբերանն, իւր Համարբրառ Աւետարանի գրքին մէջ Գլ. Ա. «Մնաւ Քրիստոս որ օր վեց էր Քաղդ ամսոյ ըստ Յունարէն Թուոյ» Քաղդ Համապատասխան է Յունուարի։

Գրիգոր Աստուածաբան, Օրթոդոքս եկեղեցւոյ մեծ Հայրապետ. իւր կանոնական գրոց մէջ կ'օրինադրէ. «կարգեցաք Եպիսկոպոսն իւրոյ Եկեղեցւոյն ի վեցն Յունուարի զօր ծննդեան Տեառն և Մկրտութեան։» Եւ խօսքը յառաջ տանելով ընդդէմ փոփոխութիւն մուծողաց կ'ըսէ. «Եւ այլք փոփոխել կամելով զԱռաքելական կնիք Ծննդեանն, և այլք զՅայտնութեանն, անհաւանք մնացեալք Առաքելաւանդ կանոնական սահմանացն, զոր գրով աւանդեալ ունի եկեղեցի, թէ՝ օր Ծննդեան և Յայտնութեան Փրկչին մերոյ ի միասին տօնեսցի ի վեցն Յունվարի ամսոյ։»

Յովհան Ոսկերերան իւր քահանայութեան առաջին տարին յամի 386 յԱնտիոք խօսեցած ճառին մէջ կ'ըսէ «Զև և ս է տասն աւ. յորմէ հետէ յայտնի եղև մեզ օրս այս» (տօն ծընընդեան ի 25 Դեկտմ.)։

Աւելորդ է յիշել ուրիշ բազմաց վկայութիւններն որք միաբան կը հաստատեն թէ՝ ի սկզբան Ծնունդ և Մկրտութիւն մէկ օրուան մէջ՝ այն է ի 6 Յունուարի կը տօնուէր, և թէ՝ յետոյ բաժանեցին։ Ուստի կ'անցնինք այժմ վերջին դարու մեկնիչներուն

Դ. ՎԵՐՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԵԿՆԻՉՆԵՐ

Վերջին դարս Հին և Նոր կտակարանաց մանրակրկիտ քննութեան դար կրնանք կոչել. քննութիւն որ կ'ըրաղեցունէ Եւրոպիոյ և Ամերիկայի նշանաւոր աստուածաբանները ու գիտնականները, քննութիւն՝ ոչ միակողմանի՝ այլ բազմազան տեսակէտներով, պատմական, հնախուզական, աշխարհագրական, ժամանակագրական, երկրաբանական եւ, քննութեանց առարկայքն՝ հին արձաններ, դրամներ, դամբաններ, բրածոյք, մագաղաթեայք եւ։ Սոյն քննութեանց նպատակն է ճշմարտութիւնը բերել ի յայտ հնութեան քաոսէն, ուստի կրնանք բանաւորապէս հաւանութիւն ընծայել անոնց։

Նշանաւոր մեկնիչ Կրէսուէլ կը յայտնէ թէ՝ Զաքարիայի պաշտամանն վերջին եօթնեակն պատահած էր նոյն տարւոյ Թշրի ամսոյն 18—25· այսինքն սեպ. 30էն հոկ. 6։ Արդ Կրէսուէլի սայն հաշուով եթէ Զաքարիայի պաշտամանն վերջին եօթնեակն կը վերջանար Հոկ. 6ին, ուրեմն Հոկ. 7ին կը հանդիպի Յովհաննու Մկրտչի յղութիւնն, և անտի 6 ամիս ետք Ապրիլ 7ին Աւետումն Ս. Կուսին, և Յունուար 6ին Ծնունդ Յիսուսի։ Տես՝ մեկնութիւն Դորից Աւետարանաց, տպեալ Պոլիս 1888։

Դարձեալ նոյն դրքեն մէջ. — «Անտրիւս և այլք ղօրեղ պատմառներ կուտան թէ՝ Քրիստոսի Ծնունդը եղաւ իմէջ կիսոյն Դեկտեմբերի և կիսոյն Յունուարի։ Դեկտեմբերի 25, չէր պահուէր եկեղեցիէն մինչև չորրորդ դար, երբ այն տօնն սկսաւ արևմտեան եկեղեցւոյ մէջ, և յետ սակաւ միոյ դատաւ մուտ նաև յարևելեանն։ Յովհան Ոսկեբերան, յամի Տեառն 386, կըսէ թէ՝ տասը տարի միայն էր որ Դեկտեմբերի 25ն եղաւ ծանօթ Յունաց՝ արևմտեան եկեղեցւոյն միջոցաւ իբրև օր Ծննդեան Քրիստոսի, և կը յաւելու թէ՝ աշխարհագրին (Ղուկ. Բ. 1 – 5) պատմութենէն որ պահուած էր ի Հռոմ՝ ի վաղուց ծանօթ էր այն դէպքին թուականն Հռոմի քրիստոնէից, Տէրտուղիանոս և Յուստինոս վկայ կուտան ի նպաստ այն թուականին վկայութիւններ որ կը գտնուէին Հռոմի հասարակաց դիւանները մէջ պահուած արձանագրութեան մէջ, բայց ժամանակագրաց մեծ մասը կը նկատէ այն վկայութիւններն (որք էին ի նպաստ Դեկտեմբեր 25ի) դոյզն յարգանաց արժանի։

Կրօնական պաշտամանց Ֆրանսերէն Պատմական բառարանին մէջ Հատոր Գ. ի բառն Noël գրուած է· «Արևելեան եկեղեցին կը տօնէ Քրիստոսի Ծնունդն ու Մկրտութիւնը միասին Յունուար 6ին։ Նոյն դրքի Բ. Հատորին մէջ ի բառն Epiphanie գրուած է. «Յայնք ի հնումն կը տօնէին Քրիստոսի Ծնունդն ու Մկրտութիւնը միասին, յետոյ բաժնեցին։» Այսչափը բաւ համարելով անցնինք մեր վերջին աղբիւրին։

Ե· ՆՈՅՆ ԻՍԿ ՓՆՆԱԴԱՏՔ։

«Ջմեռ քննադատողաց բերնէն ղօրեղ փաստ մի կը քաղենք երբ ըսենք իրենց·— Ձեր եկեղեցիք Քրիստոսի Մկրտութիւնը կը տօնեն ի 6 Յունուարի։ Արդ՝ քանի որ կ'ընդունիք թէ՝ Քրիստոս Յունուար 6ին մկրտուեցաւ, ինչու չէք ընդունիր թէ Յունուար 6ին ևս ծնաւ։ Անհատասիկ Աւետարանն կը հաստատէ թէ՝ Քրիստոս իր ծննդեան երեսներորդ տարւոյն սկիզբը մկըր-

տուեցաւ Նա՝ որ Յունուար 6ին մկրտուածն ատեն 30 տարեկան էր, կը նշանակէ թէ՝ մկրտուելէն 30 տարի յառաջ Յունուար 6ին ծնած էր։ Քաջապէս պատասխանեց Ս. Ներսէս Շնորհալի Բիւզանդիոնի Ալէքս և Մանուէլ կայսրներուն, երբ սոքա երկու եկեղեցեաց միութեան համար առաջարկած էին, ի մէջ այլոց, որ Հայք ևս Ծնունդը Դեկ. 25ին տօնեն։ Ահաւասիկ այս նշանաւոր գրուածը.— «Է և երկրորդ վկայութիւն այսոցիկ ըստ նորին Աւետարանչին պատմութեան, այն դի ասէ թէ՝ Յիսուս էր ամաց երեսից՝ սկսեալ ի ծննդենէ անտի, և հարկ լինի ըստ իմաստուն և ուղիղ մտաց՝ ի նոյն թիւ ամաց եկեալ, յորում և Ծնունդն ի 6 Յունուարի՝ հանդիպեալ և Մկրտութեան աւուր, յետ երեսնից ամաց թէպէտ և պատկեր աւուրն ոչ նմանապէս։» Ա. Ալէքս կայսր։

«Մեք ըստ սրբոյ Աւետարանչին Ղուկայ պատմութեան յետ երկուց տօնից երկոտասան աւուրցն լրման, (զոր աւուրս պաշտաման կոչէ Զաքարիայ), ասեմք դյղութիւն եղիսաբէթի, որ էր Թշրինի 23 և Հոկտեմբերի 10, և լինի ըստ այսմ կարգի՝ Աւետիս Կուսին Մարիամու Ապրիլի 7. և Ծնունդն Քրիստոսի Յունվարի 6, և ի նմին աւուր՝ յորում ծնաւ, ըստ թուոյ ամսոյն . . . , յետ երեսուն ամաց եղև մկրտութիւնն ի Յորդանան։ Եւ այս անխափան է. զի եթէ երեսնամեայ էր՝ և ոչ առաւել և ոչ նուազ, ապա յաւուր Ծննդեանն հարկ է լինել և օր Մկրտութեանն, եթէ պարտ է երեսուն ամին անթերի մնալ և անաւելորդ»։ Ա. Մանուէլ կայսր։

Եթէ առաջին չորս ազգիւրներէ բերուած վկաստերը չուչի պահել դժուարին թուի ոմանց, այս վերջինը, որ շատ պարզ է՝ կարող են ի կիր առնուլ ի հարկին։

Կը մնայ մի խնդիր ևս, ինչո՞ւ Յունուար 1 ին մի թիւ կը յաւելումք տարւոյն վրայ քանի որ գիտեմք թէ՝ Յունուար 6 ին ծնաւ Քրիստոս։ — Կը պատասխանեմք։ Այլ է եկեղեցին և այլ ժողովրդեան առևտրական գործք, յորս ժողովուրդն հարկադրապէս կը համակերպի քաղաքական դրութեան դրելով իր նամակներն ու մուրհակներն ըստ տիրող սովորութեան սխալ թէ ուղիղ։ Բայց Հայ եկեղեցին իւր տօնական և լուր օրերու ժամերգութիւնքն տարուան չրջանին համար այնպիսի կերպիւ կարգադրած է իր մէջ, որ Յունուար 6էն սկսելով կը յանդի Յունուար 5ին որ է նախընթաց օր և ճրագալոյց տօնի ծննդեան և Աստուածայայտնութեան, և է եկեղեցական տարեգլուխ ըստ ներքին ժամակարգութեանց։

Ամփոփելով մեր խօսքը կ'եզրակացնենք. — Ներկայ ուսումնասիրութենէ քալքայայտ կը տեսնուի թէ Քրիստոս Ծնած է Յունուար 6 ին և ոչ Դեկ. 25 ին, թէ՝ երեսուն տարուան մը-կրտուած է դարձեալ Յունուար 6 ին, թէ՝ ի սկզբան համայն եկեղեցիք Քրիստոսի Ծնունդն ու մկրտութիւնը ի միում աւուր ի 6 Յունուարի կը տօնէին, թէ՝ Դ. դարու կիսուն Յուլիոս Պապ և Յորնաղ Եպիսկոպոս բաժնեցին այս տօնը և Ծնունդը դրին ի 25 Դեկտեմբերի, իսկ մկրտութիւնը չկարողացան խախտել իր տեղէն Յունուար 6 էն, թէ՝ մի միայն Հայ եկեղեցին անյեղլի պահելով Առաքելաւանդ կանոններն, զոր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէն ուսած է, մինչև ցայսօր կը տօնէ Ծնունդ և Մկրտութիւն ի 6 Յունուարի, Անկեղծ և անաչառ ոգի մը գոհութեամբ սրտի պիտի խոստովանի թէ՝ այս խնդրոյ մէջ Հայ եկեղեցւոյ իրաւունքը քալքայայտ է ըստ Աւետարանի, ըստ եկեղեցական Պատմութեան, ըստ միւս եկեղեցեաց Հայրապետաց, ըստ վերջին դարու վեհնչաց, վերջապէս ըստ նոյն իսկ քննադատից։

Հայ եկեղեցւոյ այս իրաւունքն որչափ որ քալքայայտ է, սակայն նորա աւանդական հլու ոգին առ Աւետարանն, զոր բազմաչարչար չրջաններէ իսկ անցնելով ընդ իւր կը տանի մինչև դերեզման, իւր կենսական միակ զօրութիւնն լինելով՝ չամբարտաւանիր իրեւ իրաւատէր, չպահանջներ, ինչպէս միւս եկեղեցիք, որ ինքն միայն ճանաչուի Քրիստոսի եկեղեցի, այլ միւս բոլոր եկեղեցիները կը ճանաչէ իրեն եղբայր, պաշտելով իր Աստուածային Վլխոյն հրամանը՝ զոր տուաւ իր աշակերտաց, «Դուք ամենեքին եղբարք էք» Մտթ. ԻԳ. 8, եւ ոչ միայն եղբայր կը ճանաչէ զնոսա, այլ և կը սիրէ իսկ ըստ Նոր Պատուիրանին, «Սիրեցէ՛ք զմիմեանս» և «Յայսմ գիտասցեն ամենեքեան թէ իմ աշակերտք էք՝ եթէ սիրիցէք զմիմեանս, Յովհ. ԺԳ. 34։ Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ կ'աղօթէ իսկ բոլոր եկեղեցեաց համար, զինքը հալածողաց համար, բովանդակ աշխարհի համար՝ որ Քրիստոսի հոգին ունենան, որ Քրիստոսի խաղաղութիւնը սիրեն, որ Քրիստոսի սէրը տածեն իրենց սրտին մէջ, և ըստ Արքոյն Օգոստինեայ՝ պահեն Միութիւն յՀաւատս, Հաստատութիւն յերկրորդականս, և Սէր յամենայնի, վասն զի Քրիստոսական եկեղեցւոյ ծէսերն թէև իմ սմիւռս ազգաց այլազան ձեն, բայց բուն ոգին է, և պէտք է ըլլայ, մի և սուրբ, ըստ այսմ մեք ևս կը կնքեմք մեր խօսքը յարելով — թէև կարևոր է գիտնալ թէ Քրիստոս ե՞ՐՔ Ծնաւ, սակայն առաւել ևս կարեւորագոյն է գիտնալ թէ՝ Քրիստոս ԻՆՉՈ՞Ւ Ծնաւ։ Առաջինը պատմական գիտութիւն է, վերջինը՝ երկնային իմաստութիւն՝ որ կ'առաջնորդէ ի յաւիտենական կեանս։

ՍԱՐԳԻՍ Ճ. ՊԱԼՄԱՆԵԱՆ
Դպրանոցի Աբբ. Առաջնորդարանի Զգեստներ։

ԳԱՃԱՅԻՆ ԳԱՓՂԱՅՆ*

ԳԼՈՒԽ Ը.

(Շար.)

Արքունիքը տրուած պետական չքեղափայլ խնջոյքէն վերջը՝ ուր ներկայ գտնուեցան Սաքսոնիոյ և Վուրդէմպէրկի արքայազուններն, Գոպուրկի և Հոհէնզօլէրն Սիկմէրինկէնի իշխանն, կայսերական խումբն արքունի թատրոնը գնաց փայլուն ներկայացման մը հանդիսատես լինելու համար։ Պէրլին՝ իր բոլոր ընդարձակութեամբ հանդէսներու քաղաք մ'էր դարձած։ Մասնաւորներու տուներ զարդարուած էին։ Ամեն կողմ հացկերոյթներ, նախարարական, պաշտօնական, ակմբային, գինւորական, որ խիցերու պայմանաւ կ'որոտային, և լեզուները նորին Վեհափառութեան արևշատութեան համար մաղթանք կ'ուղղէին առ Աստուած երիցս երեք բաժակներ պարպելով հին բարի սովորութեան համեմատ։ Վիլհելմ իր օթեակը նստած էր, և իր ճակտին վրայ կ'շողար լիուլի կենաց հուրը, դոռոզութեան փայլակը։ Թատերական նախերգանքի մէջտեղ, կայսրն իր ցցամատով սկսաւ չափ բռնել, վասն զի մեծանուն երաժիշտ մ'էր։ Երբ այսպէս կ'զրաղէր Հոհէնլօհէ իշխանն օթեակը մտաւ, և քայզէր իսկոյն ծանր կերպարան մ'առաւ։ Ապա երկուքն ալ գլուխ գլխի տալով սկսան լրջօրէն խօսակցիլ, մերթ ընդ մերթ կայսրն ու իշխանը միասին՝ չեզակի ակնարկներ նետելով Սդեֆանի՝ որ՝ վարի աթոռներուն վրայ բազմած, տարօրէն կ'զբաղէր այդ ակնարկներն և սրտադող կ'հարցնէր իւրովի թէ ի՞նչ կրնային նշանակել։ Սդեֆան տակաւին չէր անցուցած այն տարիքն ուր մարդ կայսեր մ'ակնարկէն կ'չիկնի, և Սդեֆան չկնեցաւ։ Մինչև ժամը տասն իր գլուխն կ'պտուտքէր կասկածներու մէջ. ապա թատրոնէն դուրս ելաւ և երկու նրբագաւթէ սահելով պարասրահը կարեց անցաւ և դորդատատ դրան մը զարկաւ։ Հոհէնլօհէ արդէն հոն հասեր էր։ Զայն մը լսուեցաւ. — Ներս մտէք։ —

Սդեֆան՝ ինքզինք զատուած գտաւ սեղանով մ'որու վրայ ափսուած էին զանազան պաշտօնական թղթեր՝ աղօտ ու կար-

* Տես Ա. Մատուլ թիւ 2։

մրուն լամպարի մը ներքև՝ որ կամարաձև ձեղունէն կախուած էր։ Իր պաշտօնական խորին խոնարհութիւնն ըրաւ, այնպէս որ իր բարեկիրթ վարմունքը չէր մատնէր բնաւ սրտին գաղտնի բախումները։

Հոհէնլոհէ իշխանը պաշտօնական թղթերուն մէջ թաղուած կ՚կարդար։ Ցանկարծ գլուխը վերցուց և սուր ակնարկ մը նետելով նորատի դիւանագէտին վրայ, ըսաւ.

— Ա՛յ, ֆօն Ռոդլինկէն, դուք է՞ք. թոյլ տուէք չնորհաւորել ձեզ։ Բայց նախ՝ քանի՞ տարեկան էք։

— Քսան հինգ, պատասխանեց հեւքով մը Սդեֆան։

— Քսան և հի՞նգ ձայն. ո՛ հը՛մ։

Պահ մ՚անախորժ լռութիւն մը տիրեց։

— Ես բնականապէս կարծեմ թէ — վրայ բերաւ իշխանն, բաւական տեղեակ էք Ձինաւ-Ձաբռնական ներքին գործերուն։

— Այդ իրաւ է, տէր իմ։

— Եւ արդէն գիտէք թէ Անգլիա այս մասին ինչ գաղտնի առաջարկներ ըրած է՝ քիչ ժամանակ կայ, մեծ Տէրութեանց։

— Ա՛նտարակոյս. տէր իմ։

— Այն ժամանակ Գերմանիա խոհեմութիւն չհամարեց հակառակ կողմերու գործին մէջամտելու դժպհի փուփաք մը տալու։ Բայց այժմ կայսրն ինձ հետ կ՚խորհի որ ժամանակն հասած է . . . ։

— Իրա՛ւ։

— Միտ դրէք, Արդէն կայսրը գիտնալով որ դուք նրբամիտ և բանիբուն անձ մ՚էք, ձեզ ընտրեց ամենածանր պաշտօնի մը համար։ Ձեր գործէն և խօսքէն, և մինչև անգամ մտածումներէն ահագին հետևութիւններ կրնան ծագիլ։ Վստահ եմ որ այդ պաշտօնը պիտի ստանձնէք քաջ ըմբռնելով անոր ծայրագոյն կարևորութիւնը։

Սդեֆան խոնարհութիւն մ՚ըրաւ։

— Նայինք, յարեց իշխանը, միթէ արդէն Լոնտոնի Ձինացի դեսպանն անձամբ կ՚ճանչէ՞ք։

— Ա՛նտարակոյս, տէր իմ։

— Եւ՝ հետևապէս, լորտ Ռոզպերին և լորտ Սբենսբըրը։

— Ա՛ինչուէտ, տէր իմ։

— Ինչպէս որ արդէն գիտէք վէյ հայ վէյի պաշարումն դեռ կ՚շարունակուի։ Կարևոր կէտն է ձեզ համար գործողութեան

կեդրոնն հասնիլ քաղքին առուժէն առաջ։ Այս կ'ինչանակէ ա-րագ գործ։ Դուք, անշուշտ քաջ գիտէք այդ։ Նայեցէք, յան-կարծ մեռցայ թէ Դիէն – Շէն քանի հատ թնդանօթ ունի։

— Վեց հատ, տէր իմ։

— Եւ Շէն – Եուէ՞ն։

— Ութ հատ։

— Լա՛ւ, լա՛ւ։ Անմիջապէս Լոնտօն պիտի երթաք որպէս զի անգլիական կառավարութեան և Զինուցի դեսպանին հետ նա-խահոգ պատրաստութիւններն ընէք։ Շատ չատ տաս օր պիտի մնաք Լոնտօն։ Անգլիա պիտի հասնիք Փալէ – Տօվրի ճամբով…, Մասնաւոր պատճառներ ունիմ յատկապէս այդ ճամբան ցոյց տալով։ Այդ պիտի իմանաք այս ծրարէն։ Յատկապէս ձեր լուրջ ուշադրութեան կ'յանձնեմ սոյն երէք ծրարներն. երբ կարդաք պիտի տեսնէք որ որոշակի գծուած են անոնց վրչ ձեր բռնելիք ընթացքն ու քաղաքականութիւնն։ Տարակոյս չունիմ որ վաղը կանուխ ճամբայ ելնելու պիտի փափաքիք, և որովհետեւ այսօր բաւական յոգնեցաք, ձեզ մնաք բարեւ պիտի ըսեմ, և միան-գամայն կայսեր հաւանութիւնը, վստահութիւնն ու չնորհակա-լիքն ձեզ կ'հաղորդեմ։

Սղեֆան խնդագին արտով իլխանին ձեռքը սեղմեց, թղթե-րուն ծրարն առաւ, և խոնարհելէն ետև՝ խեչափառի պէս ետ ետ քաշուեցաւ, թէև այդ չարժումն չնորհքէ և արժանապատ-ուութենէ զուրկ չէր։ Տուն դարձաւ թեթեւաքայլ, իր թռթռուն ուղեղին վրչ միայն երկու մտածում կար։ Նախ՝ որ կարեւոր մարդու և դիւանագէտի կարգն էր անցած։ Երկրորդ որ՝ եթէ Այտա Մագտօնըլտ չգիտէր թէ երջանիկ մարդ ո՛ի՞նչ մրրկալի չրջաններ ընելով կարող է չրջպարել, անշուշտ պիտի իմանար Եօրիքի կոմսուհւոյն գիշերային չքեղ պարահանդէսին վրչ, այն աստիճան որ իրր չնորհ պիտի աղաչէր դադար տալ իրեն չունչ առնու համար։

Երբ Սղեֆան իր բնակարանին դռնէն ներս կ'մտնէր, իր մարդը Ֆրից անոր յանձնեց հեռագիր մը։ Պահ մը վարանեցաւ զայն բանալու, թէև պատճառը չգիտէր։ Նախազգացում մը, երկիւղ մը գինք գրաւեց, կարծելով թէ դիք, ինչպէս որ սովոր են, կ'նախանձին իր երանութեան։

Այսպէս պատռեց պահարանն ու կարդաց։

«Լոնտօն գալէն առաջ՝ պէտք է որ գրաւառու Ֆրեարիխը տեսնէք Փենէլ վիզոցը Թիւ 15, ի Պրիմէն, և ինձ համար առ-

Նէք Ռաճային Շավիղեան։ Ձեմ յուսար որ անչահ աւելըրդապաշտութեամբ մը այդ քարին աղետաբեր հմայքն վրայ՝ իմ խնդիրս մերժեա։ Պէտք է որ այդ գոհարն ունենամ Պարահանդէսին համար։

ԱՅՏԱ

Գաւթին լամպարին ներքև Սդեփանի գոյնը նետեց, և Այտայի առաւօտեան նամակը կամացուկ մը գրպանէն հանեց։ Յետ գրուխեան նայելով կարդաց.

«Յ. Գ.— Բան մ'ունիմ, կամ ունէի . . . չնորհ մը . . . խնդրելու քեզմէ։ Ի՞նչպէս համարձակիմ։ Բայց ո՛չ, աւելըրդապաշտ եմ, և քեզ կ'սիրեմ։ Ո՛չ, ո՛չ։ Եւ սակայն կաթոգին կ'բաղձամ ունենալ զայն։»

— Այս պիտի լինէր ուրեմն, հեծեծեց Սդեփան իր խնդրին չնորհը։ Այդ անիծեա՜լ քարը։ Ա՛յո . . . այո՛ . . . այս էր իր չնորհը։

Եւ թեթեւօրէն ելաւ իր ննջարանն։

Ի՞ՆՉ Է ԿԵԱՆՔԸ*

ԸՍՏ ՅՈՒԵՏԵՍԻ

Կրասեր տղան կը տեսնէր մօրը տառապանքը, հեղեղի նման թափած արցունքները ու կը ցաւէր անոր վրայ, բայց ի՞նչ կըրնար ընել, ձեռքը բան մը չիկար։ Հիւանդը պիտի մեռնէր, դիտէր զայդ, բժիշկները յոյս չէին տար ալ։ Օգուտ ունէր միթէ լացը ու կոծը՝ քանի որ բան մը պիտի ըլլար, բնութեան անդառնալի օրէնք մը պիտի կատարուէր։

Յոհան բնութեան տէր պատանի՝ տասը տարեկան էր երբ սկսեր էր մտածել տիեզերաց վրայ, կը հետաքրքրուէր մանաւանդ երկնային մարմիններու տեսարանին։ Գիշերները՝ ժամեր կ'անցնէր դիտելով կապոյտ կամարը։ Կուզէր բնութեան գաղտնեաց վերահասու լինիլ ու միշտ ամեն բանի ընչուն փնտռելով։ Հասկնալու հետամուտ էր թէ ի՞նչ է աշխարհը, կեանքը, հոգին։ Այս տեսակ չատ մը վերացական խնդիրներով իւր միտ-

*Տե՛ս Ա. Մամուլ, 1897 թիւ 24։

քը պաշարած՝ ամենուն հարցումներ կ'ուղղէր, ամենէ բացատրութիւններ կը խնդրէր և չկրնալով չտեսնել գոհացում ստանալ՝ յուսահատ կ'առանձնանար և խորին խոկումներու մէջ ընկած՝ կը մտածէր որ իւր պզտիկ ուղեղով ամեն բանի լուծումը ատյ, կենաց հանելուկը մեկնէ։

Վերացականի սիրահար՝ այս փոքր փիլիսոփան ինքզինքը բոլորովին ուսման առած՝ անընդհատ կ'աշխատէր։ Մենակեացի մը կեանքն էր իւր վարած կեանքը։ արտաքին աշխարհ իրեն համար կարծես գոյութիւն չունէր։ Չէր յամախեր ամենևին սրճարանները։ հետու կը կենար զբօսատեղիներէ, չէր գիտեր ի՛նչ է թատրոն, նուագահանդէս եա. իւր այցելութեան սիրելի վայրերն էին միայն թանգարանները, գրատուները ուր ստէպ ինքզինքը կ'մոռնար իւր դաղափարները օր ըստ օրէ կ'ընդարձակուէին. հետու վանած էր իրմէ մանկութեան մէջ ստացած խել մը աւելորդապաշտութիւններ։ Ինազանցութենէ զատ՝ հիմա ոչ նուազ իւր միտքը կ'զազեցնէին բարոյական խնդիրները։ Սկսեր էր մարդկութիւնը վերէն դիտել։ Մարդկային բնութիւնը իրեն չար, ագեղ կ'երևար։ զղուանօք կը նայէր մարդկանց առ միմիանս ունեցած յարաբերութեան, նախանձու և ցած կրից վրայ, կը տեսնէր թէ ասոնք գիրար կը բզկտէին սնոտի վէճերու, աննշան բաներու համար։ Բայց և որքան կարեկցութիւն ունէր միւս կողմէ՝ այն բանաւոր էակներու առատապատնաց, իւր սիրտը կ'արիւնէր՝ մտածելով թէ չատերը՝ ծայրագոյն թշուառութեան մատնուած՝ ուտելիք հաց չունէին, ցուրտէն կը սարսռային, այլք՝ նոզկալի ախտերու ենթակայ կ'հեծեծէին գիշեր ցորեկ։ Եւ նիւթական պիտոյքը, չքաւորութիւնը չէր միայն որ կը տանջէր մարդկութիւն։ Կային նաև բազմաթիւ հիւանդութիւններ, ծերութիւն, սիրելիներու կորստեան ցաւը և ուրիշ անթիւ բարոյական վշտեր որ տգէտին բաժինը չէին միմիայն, այլ ամեն ոք, զօրաւորը, ակարը, հարուստը իւր մասը ունէր հաւասարապէս, բայց ասոնք՝ հանդիստ, դադար չկար ամենևին, աչխատիլ չարունակ, մղել կենաց պայքարը, կրել բարոյական հոգեր, ցաւեր, վերջապէս անիրաւութեան զոհ դնալ։

Մեր նորատի բարոյագէտը՝ արդարութեան վրայ հիմնուած ընկերական կազմակերպութիւն մը կ'երազէր, մարդկութիւնը տառապեցնող այնքան չարեաց գարման մը կը փնտռէր, բանասէ

մը գտնելդ կը խորհէր՝ որ վրկէր մարդ կոչուած այս թշուառ արարածը։

Ի զուր յոգնեցուց իւր միտքը, ի զուր խորհեցաւ. ճար չի կար, փուչերով լի էր կեանքը, մարդուս ճակատագիրն էր տառապել. պիտի տառապէր. նա մինչև իւր վերջին չունչը կրեր ամեն տեսակ նեղութիւն ու ցաւեր. մահը պիտի ըլլար միայն վշտերու վախճանը. մահուամբ միայն մարդ պիտի ազատէր ցաւերու աշխարհէն։ Անէութեան մէջ պիտի վայելէ հանգիստ։ Հնդիկ ազգերու նիրվանան էր այս, ուր՝ ամեն ինչ խաղաղութիւն պիտի գտնէր ընդ միշտ։ Միթէ այն մեծ կրօնքը, պուտայականութիւնը կենաց ոչնչացման մէջ չենթադրեր տառապանց դադարը։ Գերեզմանին մէջ միայն սիրտ կար, հոն էր որ պիտի թոթուէինք մեր վրայ ծանրացող չղթաները, հոն էր որ պիտի քակէինք մեզ սեղմող կապերը։ Պէտք էր հեռանալ ընդ միշտ այս ցաւոց հովէն, այս պիտի ըլլար հանգստութեան ճամբան, փրկութեան խարիսխը։

Սոյն յոռետես գաղափարները ունեցող անձը չի պիտի ցաւէր եղբօրը մահուան վրայ ալ. մահը պիտի ազատէր իւր մարմինը կրծող ախտէն. չի պիտի տառապէր այլ ևս նա. թո՛ղ երթար ուրեմն ներշել յաւիտենականութեան ծոցը։

Եղբայրը երեսուն տարեկան էր արդէն, տարիք մը՝ ուր երիտասարդութիւնը վերջ կ'առնու դրեթէ. ի՞նչ օգուտ, ի՞նչ հաճոյք կան այս տարիքէ ետք ապրիլ. միթէ կենաց ամենափայլուն ժամանակը երիտասարդութիւնը չէ՞. իւր եղբայրը՝ ամեն բան տեսեր, ամեն ինչ վայելեր էր յագենալու աստիճան. եթէ ողջ մնար՝ ինչ համ պիտի առնուր աշխարհէ քանի որ անցած պիտի ըլլային բուն երջանիկ օրերը։ Ա՛յո՛ կը մտածեն թէ երիտասարդութեան պիտի յաջորդէ նոր, դժուար չրջան մը, հասուն տարիքի չրջանը. դինքը ահարեկող ապագայ մ'էր այս. անոտոյգ, անորոշ ապագայ մ'ուր պատրանք, դառնութիւններ կ'սպասէին իրեն. նոր հոգերու, նոր վշտերու շարք մը պիտի սկսէր։ Աչնան եղանակն պիտի ըլլար այս, ուր պիտի փչէր սառնաշունչ քամին. ուր փոթորկալից, ախուր ամպեր պիտի տեսնուէին մեր գլխուն վերև։

Երեսուն տարեկան . . . , ուրեմն այս հասակին մէջ ինչ պիտի ընէր եղբայրը եթէ ապրէր։ Ունէ սթափածի պէս վարանոտ՝ պիտի դիտէր չորս դին, անցելոյն վրայ յետահայեաց ակնարկ մը պիտի նետէր ու ապագային վախէն դառնուած՝ խորին պիտի

մտածէր կենաց այս նոր չրջանի մէջ իւր բռնելիք ընթացքի վրայ։

Նա ուրախ, զուարթ բարձրացեր էր լեռան գագաթը, հիմա վար իջնալ պէտք էր, բայց այդ էջքը հեշտալի չէր՝ որքան եզած էր վերելքը, այլ գահավիժելով էր որ պիտի գլորեր դէպի անդունդ, կենաց սոյն սեմին վրայ կանգնած՝ նա երկու հարցում պիտի ընէր իւրովի. «Ամուսնանալ կամ չամուսնանալ։»

Ամուրիներու կեանքն կանամբի կեանքի հետ կը բաղդատէր։ Իր աչքին առջև կը բերէր ամուսնական կենաց անուշութիւններն ու դառնութիւններն, ինչպէս նաև ազատներու աղէտներն, և թէ մին և թէ միւս վիճակը կը դատապարտէր։

Կենաց բլրէն վար իջնալ պէտք չէր, այլ բլրան գագաթը՝ երիտասարդութեան մէջ՝ մնաս բարեաւ ըսելով աշխարհի չքնաղութեան ծոցը մտնել պարտ էր։

Թող մեռնէր եղբայրը, իւր վիշտը չէր. ուրախ իսկ պիտի ըլլար։ Կ'ուզէր որ մահը գար վայրկեան մը առաջ առնէ տանէր զնա։

* * *

Հիւանդը շատ գէչ վիճակի մէջ էր, բժիշկները իրենց վճռական խօսքը ըսած էին «յոյս չիկայ այլ ևս»։

Վերջին գիշերն է. սենեկին մէջ խոր լռութիւն մը կը տիրէր։ Մահամերձին քով կեցած՝ կը հսկէր անխեղճ պատանին, իսկ մայրը՝ անդուլ լացերէ յոգնած թմրած մնացեր էր նստած տեղը։

Կէս գիշեր անցաւ. միս մինակ. ինքն միայն արթուն այս եղերական սենեկին մէջ՝ անդրաշխարհային մտածմանց մէջ ընկղմեր էր. մահու, կենաց խնդիրները՝ այս պահուս կրկին կը յուզէին իւր միաքը։ Ատեն ատեն քանի մը արտասուաց խոշոր կաթիլներ այտերն ի վար կը գլորէին. եղբօրը մօտալուտ կորստեան վիշտը չ'էր որ կը հոսեցնէր այս կաթիլները, այլ կ'արտասուէր նա ակամայ, մեքենաբար բռնուած խորհրդաւոր անձկութենէ մը։ Յանկարծ հիւանդը ձիգ մը արձակեց, ցնցուեցաւ և հոգին աւանդեց։

Ի'նչ սրտաճմլիկ տեսարան և ի'նչ զարմանալի հակապատկեր։ Կանթեղի ազօտ լոյսը կը ցոլացնէր երկու դէմքեր՝ մէկ կողմ պառաւ մայր մը որ սրտի ցաւէն՝ երեսը կծկուած կը նիրհէր. և

անդին իր որդին, մեռեալ մը՝ երիտասարդ դեղեցիկ՝ որ կը քնանար իր յաւիտենական քունը ժպտուն՝ կարծես զոհ այս նոր կեանքէն։

Ցիրաւի, եղբայրը մեռաւ, իր առջև գանուածը անչունչ մարմին մ'էր պերճ ամեն տառապանքէ։ Ա՛յո՛, ազատեցաւ եղբայրը այս ցաւոց վայրէն. նա կը հանդչէր հիմա երանութեան դիրկը։ Ինչո՞ւ համար ուրեմն այսքան կուլար։ Խեղճ մօրը համար կուլար։ Կը մտածէր թէ այս հէգ կինը, վշտերէ ընկճեալ արարածը՝ քիչ առեն պիտի արմննար, պիտի տեսնէր իր սիրելի զաւկին անկենդան մարմինը, և պիտի պոռար, պիտի հեծեծէր մազերը խլելով. պիտի փարէր իր սիրելիին դիակին վրայ արտասուած հեղեղներու մէջ ողղելով զանի՝ խոր խոցուած անասունի մը պէս պիտի պոռա՛ր, պիտի պոռա՛ր նէ։ Իր աղէխարշ աղաղակները տունը տեղէն պիտի թնատացնէին. պիտի պահանջէր, պիտի ուզէր աղիողորմ իր զաւակը. զաւակըս կուզեմ, զաւակս տուէք՝ վշտակէզ ձայնը հեռուները լսելի պիտի լիներ, և ո՞վ պիտի մխիթարէր զնէ երբէ ոչ . . . ։

Խեղճ տղան կը սարսափէր մօրը զգալիք վշտի անհունութեան առջև ու անդադար կուլար՝ և բոլոր մարմնովը դողդողալով դադրեցաւ յանկարծ իր լացը. . դժոխային դաղափար մ'էր որ կը յղանար կը վազէ խակոյն քովի սեհեակը, հրացէն մը կ'առնու, մօրը կը մօտենայ, և «Մա՛յր իմ, սիրելի զաւակդ մեռաւ կը մրմնջէ, կեանքը ցաւերու շարք մը պիտի ըլլայ քեզ համար ալ» պայթում մը կը լսուի . . . և հոգի մ'ևս կը թռի։

Ն. ԱԳԹԱՐՃԱՆ

ԱՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻԳԱԿԱՆ ՋՈՒԳԱԿՇԻՌ

Շատերուն կարծիքին ի թէ ես միշտ իգական սեռին հակառակ կ'գրեմ։

Սահ սոսկալի զրպարտութիւն մ'է։

Ես ո՛չ միայն կ'սիրեմ, այլ եւ կ'պաշտեմ իգական սեռը։

Եւ աշխարհիս վրայ ուր ամեն մարդ իւր կարծած կամ գիտցած կերպով կ'յուսայ երջանիկ ըլլալ — բանի որ ըստ իս

երջանկութիւն ըսուած բառը անգամ բառարանին պէտք է վերցնել — ես երջանկութիւնը վայելած եմ . . . միայն կանանց բազմաց մէջ։

Հիմա որ իմ հաւատոյ դաւանանքս ըրի կ'ուզեմ Իզմիրի արանց եւ կանանց զուգակշիռը ընել, չէ թէ կանանց ֆընճլմաճ մ ընելու կամ կնամեծար (galant) երեւելու համար, այլ իմ համոզումս ընթերցողին ալ հաղորդելու համար։ Զուգակշիռ ընելը ծեր Պուտարխին արուեստն է, բայց սա տարբերութիւնը կայ որ անիկայ իր դիւցազունները անաչառ կերպիւ դատած չէ, ես ընդհակառակն թէ միոյն եւ թէ միւսին չաւ կամ թերի կողմերը անկեղծօրեն պիտի յայտնեմ բացառութիւններն ալ միշտ յարգելով։

Կ Ի Ն Ը

Իզմիրի կիրը վայելուչ ճաշակով կ'հագուի։ Տան տիկին է եւ մխրատուհի։ Լրագիր կամ գիրք կարդալու շատ ժամանակ չվատներ, բայց աղեկ կերակուր եւ անուշեղէն եփել գիտէ։ Ծխէդ չգիտեր։ Դայրակղութիւններ բնաւ չեն ըսուիր եւ եթէ մեկ երկու հատ պատահած են ան ալ . . . ֆըէ-ի արդիւնք է։

Բամբասանքը կ'սիրէ։ Էրիկին համար հոգի կուտայ . . . կարելի է ուշ գտնելուն։ Մատամ Շմիդի համար ալ հոգի կ'ուտայ։

Երկու գլխաւոր փափաք ունի։

Աղջիկը աղեկ մեկուն տալ առանց դրամօժիտի։

Տղան աղեկ տեղ մը ձգել խոշոր դրամօժիտով։

Նկեղեցի կ'երթայ երբ ոսպան ևոր է։

Գլխաւոր զբաղումնին է թղթախաղը, մանաւանդ ֆոֆաճան, պէզիկն ալ յարգի է, բայց դեռ ֆոմֆլէ խաղացողներ ալ կան եղեր։*

Ատենօք հայերին խօսակցութիւնը շատ գէշ էր, ֆա՝ եւ ծա՛ շատ կ'գործածուէին մանաւանդ Լայֆըը· այսօր այս մանիկներն ևուազած են, միայն պառաւներն կ'գործածեն, բայց ասոնց ալ բիւրը երթալով պակսելուն, ևոր սերունդը բոլորովին պիտի մոռնայ։

Ա Ղ Ջ Ի Կ

Ընդհանրապէս Իզմիրի աղջիկը թէ շնորհիով է եւ թէ ուսեալ։ Երէք տեսակի կ'բաժնուի։

---

* Աւելի ճիշտ պիտի լինէր՝ եթէ բառէր ՈՄԱՆՑ զբաղմունքն թղթախաղն է։ Խ.

Ս. Այն՝ որ եւրոպական [illegible] կրթուած է չի թէ աւելի ուսումնասիրելու այլ ցուցամոլութեան համար: Արդիւնքը սա եղած է որ աւելի մայրապես մը կրնայ ըլլալ քան հայ մայր մը: Հայերեն շատ մի՛ գիտէ՝ տան մէջ հոռմերեն կը խօսի, գիտցած փոանսերենն ալ հիմնովին չէ, բուրակի պէս սորված է:

Ս. Այն՝ որ ազգային դպրոցին վիճակին դժգոհ՝ Ամերիկեան [illegible] կ'ղրկուի, ուր կ'ուսանայ բաւական հատուտ դաստիարակութիւն մը թեպետ ո՛չ այնչափ կարեւոր աղջկան մը համար, բաւ անկիրերէն կ'սորվի եւ . . . բաւ պ-յ-ը:

Գ. Այն՝ որ ազգային դպրոցը կրթուած է, միայն մի՞ մը? հայերէն կ'սորվի. մի՛ մը փոանսերենով զոր դպրոցին եղնելու պէս պիտի մոռնայ. բայց շատ տան տիկին մը կրնայ ըլլալ:

Ընդհանրապէս հայ աղջկան վարքը եւ բարքը անվթար են: Օսար եւ անուշ ջուրի եւրոպացի կարծուած աղջիկներուն հակառակ՝ որոնք պատրաստ են դիմացը եղնողին թէ աչ եւ թէ ձախ ձեռքերնին կարկառել, համբերութեամբ կ'սպասեն որ երիկ մը գտնէ օր մը:

Ծնէրդ չգիտեր:

Լ—ը – Թէնէկէ [illegible] մը հատատուած է ինոր, որու անդամմունիներու թիւը երթալով կ'աւելնայ: Ասի յառաջադիմութեան նշան է: Առ այժմ Գէ-է+է-է դաս առնողներ կան, կը յուսանք որ օր մը ատոնց թիւը շատնայ . . . երբ Գէ-է+է-է հատարանին ձեռը աւելի չայնինայ:

Ընդհանրապէս Իզմիրի հայ աղջկան դիրքը երիտասարդին աւելի բարձր է. եւ ցաւալի է իր վիճակը, որովհետեւ երիտասարդները ուշ կարգուելնուն աղջիկները երբ կարգուին աւելի իրենց հրինանուն . . . յօդացաւերը կ'խնամեն:

Սը-ը շատ է, [illegible] պիտի կայ:

Առնողը չիսաբուիր:

Արտածութեան (exportation) համար ալ շատ յարմար է, ուր որ երթայ կրնայ երես ձերմկցնել, – աս մասին ապահով եղիր:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ

Այս տեսն ալ մեկ բանի տեսակի կ'բաժնուի:

Երբ լեզուներու թեթեւ պաշար մը առած երիտասարդ մը? դպրոցին եղնելով մեծ դպրոցը՝ այսինքն շուկան կ'իջնէ, երբ

ինչ շատ հարուստի տղայ է, իւր տեղը պատրաստ է հետեւապէս ասպարէզն ալ բաց, ասոր համար ծնողք տղայ զաւակի կ'ուզեն։

Միւս տեսակը՝ ան ալ առաջնոյն պէս բեր n'է հարուստ այլ ինչ մը պաշտպանութիւն գտնելով երբ կարենայ ասպարէզ մը մտնել եւ բաղդին բերմամբ կամ յաջողակութեամբ արմտուկովը եւ nsfերովը հրմշտկելով ինքզինքին ճամբայ մը հարթել, յաւ դիրքի մը տէր կ'ըլլայ։

Երրորդ տեսակ մ'ալ կայ որ ան ալ կամ ունի կամ չունի չեզուներու պաշարը, բայց առտին անոնցմէ աղաչելով պաշտօն մը ձեռք կ'ձգէ առանձինով եւ հոն խոտի պէս կ'աճի (végéter)։ (Հոս փակագիծ մը բանալիք։)

Ձեռքի կամ ուրիշ արուեստի աչք չունի Իզմիրցի երիտասարդը։ Ընդհանրապէս աւօր կ'սեպէ նպարավաճառ, մսավաճառ կամ կօշկակար եւ այլ ուրիշ արուեստներ։ Դէռ այս ընդհանուր գաղափարը կ'տածէ թէ մարդս արուեստի պէտք է պատիւ սեանայ փոխանակ ինք արուեստին պատիւ տայու. անոր համար բոլոր այն շահադէտ գործերը յունաց ձեռքն են։

Սա երեք տեսակներն ալ մի եւ նոյն գաղափարները ունին։

Առաջին տեսակը կ'ուզէ չաւ մը յագենալ դուրսը եւ օր մը երթ կրնրիկ դրամօջիս մը գտնէ կ'ամուսնանայ

Երկրորդ տեսակն ալ դրամօջիսի աչք ունի, բայց կ'սպասէ իր երազին իրագործուելուն։

Երրորդ տեսակն ալ մի եւ նոյն յոյսերը ունի, կամ տուն փնտռայ կ'տնէ վերջապէս, երթ օր մը ամնձրանայ, կամ ամուրի կ'մնայ։

Սա երեք տեսակներն ալ ընդհանրապէս յունաց բաղերը կը յանախեն ուր ամեն տեսակ զուարճութիւն կրնան գտնել ինչ շատ գինը վճարելով. Շատերն ալ վերջապէս ան տեղուանքը կը մնան, որովհետեւ չեն կրնար օձիքնին ազատել կան ալ ասոնք որ փրկանք մը վճարելով իրենց կեանց վերջալոյսի օրերը հայ աղջկան մը հետ կ'կարգուին դրամօջիսով, աւելի իրենց . . . յօդացաւերը խնամել տալու համար։

Օրուան դէպքերուն հետեւիրդիր՝ լրագիր կ'կարդան, բայց գիրք կարդալով կամ գրելով ժամանակ չեն վատներ։

Իրենց սովորական զբաղմունքին է սակով բղթախաղը, մասնաւորաբար պրիճ, բարեկենդանի ժամանակ ալ ֆոթբոլն։

Մեկ խօսքով. Իզմիրի երիտասարդը բաղդաւոր կ'գտնէ։ Սմեն տեսակ զուարճութիւնները ընդէք, բաւական չուան կոս-

ռեզի վերջը միշտ իւր արժէքեն աւելի բարձր աղջիկ մը կ'առնէ, այն ինչ խեղճ աղջիկը ստիպուած է իւր գտածը առնել։ —

* * *

Կ'խնդրեմ որ յօսփերս ծուռ չմեկնուին։

Ինչպես որ վերը ըսի բացատրութիւնները կ'յարգեմ միշտ։ Ինչ ընեմ, կեանքը բանտարանա մը որու մեջ թէ տխուր պատկերներ կան թէ ժպտղուն, բայց դժբաղդաբար տրէյեդոները աւելի շատ են։

ԱԱՐՄԻՐ ԴԻՄԱՆ։

ԱԼՖՈՆՍ ՏՕՏԷ

Ամէն անունք որք զեղեցիկ ու հոգեւոր զբերու սէրն ունին տակաւին՝ անմահական դժբաղդութեան մը նման զգացին անշուշտ Ալֆոնս Տօտէի մահը։ Այն «անծանօթ բարեկամները» զորս մեծ հեղինակ մը աշխարհիս ամէն կողմերը մեռած կը ձգէ,

. . . Dont les coeurs au sien sont librement venus (1)

Տօտէ բիւրաւոր այդպիսի բարեկամներ ունէր, զերազանցապէս համակրելի գրող մը լինելով։ Տարիներէ ի վեր արդէն իւր ջերմ աքանչացողներէ մին և բոլոր իւր գրուածքներուն ուշադրութեամբ հետեւող, կուգամ տպաւորութիւններս հաւաքել, բանասեղծ – վիպասանին ի մեզ ունեցած բարեկամացը համար։

Արդի ֆրանսական գրականութեան մէջ, ուր կուսակցութիւնք ա՛յնքան որոշ են և իրարու անհաշտ հակառակ, Ալֆոնս Տօտէ միակն է, զոր ամենքն ալ կը համաձայնին սիրելու և յարգելու, մանաւանդ սիրելու, ինչ որ կարևորն է։

Etre admiré n'est rien: l'affaire est d'être aimé,

Եւ Տօտէ սիրելի էր ամենուն, ժողովրդեան, ամեն ժողովուրդներու, որք գինք կը կարդային, ունէր գրաւիչ յատկութիւն ու հրապոյր, այն «չեմ գիտեր ինչ ըը որ ջերմ ու վհհանձըն հոգիներու յատուկ է, և սիրող ճաշակներու ո և է զոհողութիւն չէր ըներ։ Այժմու կեանքը կը նկատէր առանց սակայն

---

(1) *Միւղի – Բրիւտօմ։*

որ և է գպրոցի վերաբերելու։ Կոնգուռի և Ջոլայի բարեկամ, զինք ուէալիսդ դասեցին, և թոյլ տուաւ ընեն. օգտուեցաւ խոստակցութենէն և չմտանակցեցաւ իր չափազանցութեանց, այնպէս որ, իր վրայ խօսելով, սոխակուած չեմ գրական երկար դատողութիւններ ընելու։

Տօտէ ծնած էր ի Նիմ, 1840 ին (1)։ Տասնեւօթ տարեկան եկաւ Բարիզ. եղբայրը էրնէսդ 75 ֆրանք ամսական ունէր, որով երկուքն ալ պիտի ապրէին, Սէնի ձախակողմը հանապդէ մը մէջ (Դուբնօն փողոց) Տօտէ ձմեռ առեն ամառուան հագուստով և երրորդ ֆլաովէ, գրպանը քառասուն սու, փարիզ գալը՝կարելի չէ ինձ նկարագրել — զի ինքն Տօտէ պատմած է Trente ans de Paris գեղեցիկ ու չահեկան գործին մէջ (երես 1–24) Ոտանաւորներ գրած էր արդէն, և բաղդ ունեցաւ հրատարակիչ մը գտնելու, Թարտիէօ, և իր առաջին հատորը, Les Amoureuses, լոյս տեսաւ։ Ա.յսպէս, բանաստեղծութեամբ կսկսէր Տօտէ. չմոռնանք այդ, զի իր հիմը, խորքը բանաստեղծ պիտի մնայ, ինչ որ ալ ընէ. մինչև վերջ։ — Սիրուն ու չնորհալի քերթուածներ կային արդէն այդ հատորին մէջ. Si vous voulez savoir comment nous nous aimâmes pour des prunes: «Ձիպլուին երգը», ինչպէս կըսէր, և՝ Vous souvient-il un peu de ce que vous faisiez, Mignon, au temps des cerisiers ? Plus Grands sont les amours, plus courte est la mémoire, Vous l'avez oublié, nous en sommes tous là . . .

Եղանակը կուտամ միայն. Տօտէի բարեկամ ընթերցողը, որու համար կը գրեմ արդէն, կ'աւարտէ։ — Բոլոր այդ ոտանաւորները քիչ մը չափազանց երիտասարդ էին միայն — գեղեցիկ թերութիւն արդարև։

Գիրքը յաջողութիւն գտաւ։ Մօռնի դուքսը իրեն գրագիր ըրաւ կՏօտէ, որ առեն ու առիթ ունեցաւ երկրորդ կայսրութեան ընկերութիւնն ու բարքերը դիտելու։ Եւ դիտեց։ Կարճատես այն աչքերը սրատես են սակայն մանրամասնութեանց

(1) 15 Մայիս։ — Իր առաջին տարիներուն վրայ շատ մը տեղեկութիւններ կը պարունակէ իր Էրնեսդ Տօտէ եղբօր, Mon frère et moi գիրքը (Փարիզ, E. Plon, 1882)։ — Տեսնել նաեւ Ա. Տօտէի Le petit chose։

համաբ։ Գրեց հետզհետէ վիպակներ, թատերգներ ու վէպեր, որք համբաւ ու հանգիստ բերին իրեն։

Ալֆօնս Տօտէի առաջին երկերը արդէն իւր իշխող տիպարէն մին ցոյց կուտան։ Տօտէ հարաւէն է։ Գիտենք ի՛նչ դեր կը խաղայ հարաւը իւր գործին մէջ. ժանուէլէ և մայրը, ընաիր գիւղացի կինը, Էլիզէ Մէռօ, ժան կօսէն ու Սէզէռ և անմահն Դարդարէն հարաւէն են ամենքն ալ։

Մինչև իսկ այն վէպերու մէջ, որոց նիւթը զուտ փարիզեան է, յանկարծ հարաւի անկիւն ու հորիզոն մը կը բացուի և զուարթ կամ տխուր կեանք մը կը պարզուի։ Հարաւի լուրջ կամ տխուր երկու տիպերը իւրացուցած է մնայուն երկերու մէջ։ Իւր առաջին, գրեթէ իսկական ձևին մէջ դրեց Տօտէ իւր «Աբլէպիէն»ը։ Հիանալի թատերգ – հովերգ մը, որու մէջէն Բրօվանսի տաք, կիզիչ հով մը կանցնի կարծես, բուռն կիրքեր աւետող։ Չի սիրոյ ողերգ մ՚է միանգամայն «Արլէպիէն»ը, Ադարակը, հովիւը որ երկնի աստղերուն բոլոր անունները գիտէ, երգ ու պարերը հարաւի նկարագիր մ՚են։ Գանղտնի տռամ մը կայ սակայն առերևոյթ հանդարտութեան տակ, Բրօվանսի տռամ մը։ Ֆրէտէրի հմայուած է Արլէպիէնով որ չերևիր՝ այլ խաղը կը լեցնէ. կրնայ ուզածին չափ անարգել զայն ու ատել, ու մտան գդալ գինք սիրող, գեղեցիկ ու մաքուր էակ մը, փոքրիկն Իվէդ, պատրաստ գինք ազատելու. բայց ոչ, հմայք մ՚է նետած Արլէպիէնը, պէ՛տք է մեռնի. կը գգանք տռամին մէջ իբրև թէ ճակատագրային, անագորոյն ոյժ մը, որ կը տանի սիրողը։ Ա.րագ, բուռն ու անխուսափելի է գործողութիւնը։ Տօտէ նոր երգ երգոց մ՚է յօրինած սիրոյ, զօրաւոր քան զմահ։

Կը մնար իրեն հարաւի բարքերը կեդրոնացնել ի մի տիպ որ ներկայացնէր հարաւին բնաւորութիւն ու բնազդները, որ նոյն ինքն հարաւը լինէր իւր ընչաւով, չարժուձևերով, մտածելու, գգալու, երևակայելու.— մանաւանդ երևակայելու.— հարաւը, չատախօս, վարանող, բարեմիտ, պարծենկոտ ու անկեղծ, հանդիսաւոր ու մտերիմ,թռուցեալ Տօն Քիշոտի և խոհեմ Սանքօ Բանսայի նման, աղմկալի, երեսկունկ, երևոյթի և տեսքի մարդ։ Այդ տիպն է Դարդարէն։ Անմոռանալի գծերով նկարած է զայն Տօտէ, խիստ յաջող ոճով մը։ Ո՞վ չճանչեր Դարասքօնի դիւցազնը, իբրև թէ անձամբ տեսած լինէր։ Եւ ո՞վ արդէն չէ հանդիպած պզտիկ գիւղերին, կլոր բարի դէմքով, հանդարտ, մեծ մօրուք ու կրակոտ աչքեր։ Իւր արարքներուն և նոցա միջա-

վայրին նկարագիրը դիւցազներդուխեան հով մ'ունի։ Պաօլա-պին առնը, սենեակը՝ զինքերով լի, Դարդարէն՝ Ռոպէր լը Տէուլէ պոռ֊ն էրթելէ դարմին, Դարդարէն և որսորդները, Դարդարէն յԱլճէրիա, Դարդարէն պայայի քով, Դարդարէնի որսորդու-թիւնները Գարատաղի իչխանին հետ, Դարդարէն և իր ուղտը, «որ տեսաւ նորա բոլոր առիւծ զարնելները» Դարդարէնի ա-մէն արկածները վերջապէս անբաժան են այսուհետև Ֆրան-սական երևակայութեան բնագաւառէն։ Անվերջ ապրիւր մ'են, որմէ ամենքն ալ կրնան քաղել։

Տօտէ ինքն տուած է օրինակը։ Անոր դիւցազնը և նոր կող-մերը ցոյց տուաւ Դարդարէն ճամբորդ, Դարդարէն գաղթա-կան։ Կարելի է դեռ չարունակել։ Տօտէ միայն յաջողած է կեանք տալ աւանդական հերոսին, որու դէմքը ամենուն ծա նօթ, և նկարագիրը, մի անգամ դծուելէ ետք, նոյնը կը մնայ այլ ևս, ամեն դիպուածք և պարագաներու մէջ, ուր պիտի մըտ-նել երևակայուի։

Դարդարէն քիչ չափազանցութեամբ ու խեղկատակ գրուած էր։ Բայց դիւրին էր ժողովրդական զուարթ դիւցազնը աւելի մարդկային աստիճաններու վերածել։ Այդ եղաւ Նէօմա Ռոպօ։ Գիրքը հրատարակուելուն ամէն ոք գիտեց թէ ո՞վ էր արդեօք Տօտէի օրինակը։ Կամ պէտդան կարծեցին (1)։ Տօտէ անձնապէս կը ճանչնար ընա և պատմած է (Lettres à un absent. (chap IV); Souvenirs d'un homme de lettre, երես 15–40)։ Եւ սակայն Նիւմա այս կամ այն հարաւայինը չէ, ոչ ճիշդ Նիմ, Ավինեօն, Թուլուզ կամ Գահօր քաղաքէն։ Մեր բարեկամը, Դա-րաքօնի դիւցազնն է, բայց ուրիշ չրջանակի մը մէջ, իր Մէ֊ֆլէն փոխադրուած խորհրդարանը, իր պաօպապի տուն-նէն՝ պաշտօնական սրահները, նոր մարմնաւորում մը դարդա-րէնի։ Դարդարէն նախարար և այս անգամ, իր բնաւորու-թեան միւս կողմը ցոյց կը տրուէր մեզ, իր յաղթական բաղ-դին ներքևի վիշտերը։ ամենէ զուարթ դարդարէնութեանց հետ-

(1) Մենք եւս, մեր ընդօրինակող ու անմիւնադաս ոգւով, կը զնայինք Կամպէդդայի վրայ, եւ չենք իսկ գիտեր որ նա հրեա մ'եր որ հակաքրիստոնէական ուղղութիւնը մտցուց հան-րապետութեան մէջ։ Admirer sur parole, ահա մեր մասնագի-տութիւնը։

կլտանքներ կը պատասխանէին. « Ժողովը ուրախութիւն, տուն կը վիշտ » Սիրուն բայց անհաւատարիմ, դիւրին ու անգութ փոփոխականութեամբ այս բնաւորութիւնք այնքա՛ն չարիք կրնան գործել: Եւ սակայն դարձեալ ճանաչելի էր այս փրփրացող, չազակրատ, խոստանալ սիրողը: Մին ֆոնդոպէ՛ն էր, և միւսը պատկերը. մին կ՚ինչեցնէր միւսին չափազանցութիւնները, Դարդարէնի contre-épreuve ն էր:

(Շարունակելի)

ԳՐԱԴԱՏԱԿԱՆ

« Հաւաքածոյ ընտիր գրուածոց »· Հեղինակ Ս. ԳԱԲԱՄԱՃԵԱՆ Կ. Պոլիս, տպագր· Պ. Պալճեանց ի 1895:

Նախակրթական, միջնակարգ և բարձրագոյն վարժարաններու մէջ սրդի աշխարհիկ լեզուի ուսումը դիւրացնելու համար յօրինուած են զանազան դասագրքեր կամ ձեռնարկներ, իրարմէ աւելի կամ նուազ կատարելագործուած: Մենք այս անդամ պիտի խօսինք Ս. Գաբամաճեան էֆէնտիի « Հաւաքածոյ » ներուն Ա. մասին վրայ:

Հիզինակը բաւական տարիներէ ի վեր մեր ուսումնատենչ մանկտւոյն ծարաւը յագեցնել նկրտած է իր ժողոված գրական հատուածներով, որու համար ազգային ընդհակալեաց արժանի է: Մինչև իսկ իր հասկցած կերպով ջանահնար եղած է՝ սպառած հաւաքածոյներու կրկին և կրկին տպագրութիւնները ըրած պահուն՝ անոնց մէջ բարեփոխումներ ներմուծել ժամանակին ոգւոյն և պահանջմանց իբր թէ գոհացում տալու նպատակաւ: Իր ձեռնարկներն սպառած են միշտ՝ առ ի չգոյէ լաւագունին: Նէ-ընդհ- ընդ-ընդ-ն և պառակտ-ընդ-ն, վերջ-ընդ-ընդ-ն գրուածէն, ընդ-ոչ ընդ-ընդ-ն. ընդ-ընդ-ընդ-ն պոկեբա- և ժեջանական հրահանգներ, ահա՛ ասոնցմէ կը բաղկանայ իր այս դասագիրքը: Ասոնց վրայ խօսելէ առաջ՝ պիտի քննադատենք այն լեզուական ուղղութիւնն զոր բռնած է՝ նիւթերու դնահատման և ընտրութեան մասին ի միասս խեղճ ուսանողներու որք արիւն քրտինք մը մտնեն ատոնց լեզուն ըմբռնելու և իմաստներու խորը թափանցելու համար:

Ինչպէս ակն յայտնի կ'երևի, Ս. Գաբամաճեան էֆ. ջերմ գրաբառեան մ'է, իր կուռքին համար տածած սէրը վառ ու բորբոք է տակաւին իր սրտին խորը։ Ջուտ աշխարհաբար հատուած մը զետեղած պահուն՝ կարծես մահացու մեղք մը գործած ըլլալու խղճահարութեամբ տագնապած, ետևէ ետև կը չարէ այնպիսի հատուածներ, որոց գեղեցիկ իմաստը խեղդուած, սպաննուած է՝ գրոց լեզուին հին, փտուն և խորթ դարձուածներով։ Հաւանօթեան լուրկ յայտարարութիւն մ'է՝ արձակուած ընդդէմ աշխարհաբառին։ Գաղտնի ջանքեր կ'երևին հոն՝ ժողովրդային լեզուն բղկտելու և բնաջինջ ընելու համար։ Հին լեզուին օրհասական ճգնաժամն է այն, որ իբր վերջին ապաւէն՝ ջլամիդ գալարումներով կը փարի դասական մատենագրութեան։ Արգահատելի՛ փորձ՝ իրենէ մեռնելու սահմանուած այդ անխօսուն լեզուին յարութիւն տալու համար, մինչդեռ աշխարհաբառը, թարմ, յստակ և կորովի, ճարտար գրիչներու տակ կը խորտակէ իր կապերը և մտքի զարգացման, գրական գործունէութեան ամենէ բաղմնաւոր և նպատակայարմար գործին կը լինի այսօր։ Բայց Գաբամաճեանի և իր նախասիրած հեղինակներու գրաբառամոլութիւնը եթէ իրենց ջրջանի մէջ միայն սահմանափակուած ըլլար, բնաւ դիտողութիւն չպիտի ընէինք. փոյթ չէ՛ր եթէ իրենք Ադամայ լեզուով խօսէին կամ գրէին. իրենց հեղինակութիւնները, ապահովաբար գրավաճառներու դարակներու մէջ փտելու միայն սահմանուած պիտի ըլլային։ Սակայն իր մայրենի լեզուին բառերը ա՛յն ինչ թոթովելու սկսող, իր մտքին խաւարը նոր ու առողջ գաղափարներով լուսաւորելու տենչով վառուած ուսանողին ձեռքը տալ դասագիրք մը, ուր ամեն քայլափոխին իր առջև կ'ելլեն յ-ոա, է յեղին, որոց գլնէ, անդր ֆան գնէ-ընական ընտրելն, անցուցական ֆոն, է կոպրաշ անդր աշխարհի, է վեր ֆան զամինայն, անդրեն և անդր, է մկանուն ջրոյն, է հաճոյս հոռանաց, է ընդել դէմ հաղորդին, նովին պայծառաւորեամբ, է տես է ջոյլ, որ յերկինս անդ և գրոց լեզուին յատուկ ձևեր և բառեր, այս կը նշանակէ նոր սերունդին առջև փակել յառաջդիմութեան ուղին, տաղտուկ և արհամարհանք արթնցնելով իր մէջ ընթերցասիրութեան մասին։ Դի տարիներու փորձերը ցոյց տուին թէ մանուկը սիրով և հետաքրքրութեամբ կը կարդայ այն հատուածներն որք իր սրտին ու մտքին կը խօսին՝ գրուած ըլլալով ղուտ աշխարհիկ լեզուով։ Հետևաբար Գաբամաճեան էֆի. այդ դասագիրքը

չլինելով արդի ժողովրդային գրականութեան հաւատարիմ ներկայացուցիչը, ակնկալուած արդիւնքը տալէ չատ հեռի է։

Լեզուական երկրորդ և գլխաւոր թերութիւն մ'ալ՝ Ռուսահայոց մատենագրութեան բացարձակ պակասութիւնն է թէ այս և թէ՛ իր միւս դասագրքերուն մէջ։ Ինչո՞ւ այդ ցուրտ և արհամարհոտ անտարբերութիւնը Արարատ – Կովկասեան բարբառի մասին։ Միթէ ամեն օր գրական չփման և մտաւոր յարաբերութեան մէջ չե՞նք գտնուիր մեր Ռուսահայ եղբայրներու հետ։ Եթէ հայ պատանին իր ուսանողութեան չրջանին մէջ չվարժուի այդ գաւառաբարբառի զանազան առումներուն, ե՞րբ առիթ պիտի ունենայ զայն ուսումնասիրելու։ Եթէ Հաւաքածոյի հեղինակը կանխակալ կարծիքով մը պաշարուած չըլլար այդ գրականութեան մասին, եթէ Ռուսահայոց այս վերջին քսան տարիներու մէջ ըրած լեզուական ու գրական յառաջադիմութիւնը ուչի ուշով քննէր, պիտի համոզուէր թէ անոնք գերմանական և ռուսական ոգւոյն ազդեցութեան տակ մերինէն աւելի բարձր գրական ղարգացման մը հասած են։ Այն ատեն միտանակ խել մը դրարառախառն ոտանաւոր և արձակ հատուածներու, ռուսահայ մատենագրութենէն գեղեցիկ բաժին մը պիտի հանէր իր Հաւաքածոյներուն, խելամուտ ընելով Հայ ուսանողը անոնց անսեթևեթ, բնական և անոյշ դարձուածներուն, և այն գրական, իմաստասիրական և հոգեբանական ողջամիտ գաղափարներուն, որ անոնց մատենագրութեան տիրող հանգամանքը կը կազմէ։ — Անցնի՛նք այժմ Հաւաքածոյի ներքին պարունակութեան։

Անձ մը որ պաշտօն կ'ստանձնէ գրական գոհարներու ժողովածոյ մը կազմել և զայն նուիրել ազգային մանկտւոյն, պարտի ուշադիր լինել որ մի գուցէ գոհար կարծածը լոկ անարժէք բիւրեղ մ'ըլլայ։ Անձն ֆայըն սակ չէ, իմաստուն առածը հո՛ս է որ ամենէ աւելի նկատողութեան պիտի առնուի։ Յաւէ ըսել որ Գարամանեան էֆ. Նիւթերու մասին ձախող ընտրութիւն մ'ըրած է։ Հաւաքածոյն անգամ մը թղթատողը պիտի հասկնայ թէ հեղինակին ամենամեծ չանքը եղած է զայն խճողել աւելի բանաստեղծական հատուածներով։ Խել մը չառաչուկ միայրնե բառեր և ուռուցիկ իմաստներ, որոնցմով կ'ուռի և չատ անգամ կըճաթի խեղճ ուսանողին գլուխն ալ։ Մենք ներհակ չենք բանաստեղծութեան. ընդհակառակն՝ սիրուն, պարզ և բնական բանաստեղծութիւնը, մատակարարուած չափաւոր քանակով և

ուսանողին մատչելի եղանակով, հզօրապէս կը ներգործէ մատղաշ մանկան սրտին վրայ։ Բայց ճշմարիտ և ուղիղ դաստիարակութեան պայմանն է՝ սիրտ, հոգի և միտք միանգամայն կրթել։ Ո՛վ որ դպացուհներու միայն այժ կուտայ, անիկայ հոգւով և մտքով հաշմ արարածներ միայն կը պատրաստէ։ Լալկան, դիւրազգաց և դիւրագրգիռ էակներ, որք զուրկ դրական առողջ գաղափարներէ՝ չուտով կ'ընկճին կեանքի մեծ պայքարի մէջ։

Հոտոտիչի նիւթերուն ամենէ դգալի պակասն է՝ մեր ընտանեկան կեանքի և առօրեայ սովորոյթներու պատկերը։ Հոտոտիչներու մէկ եբբոբբէ՝ Հայ մտքի հարազատ ծնունդը չէ՛։ Մինչև անգամ հոգ չէ՛ տարուած այդ դասագրքին մէջ էքսկան ակռին ալ պահանջումներուն արդարացի գոհացում մը տալ։ Նիւթերու 99 %ը միմիայն արական սեռին գործերուն, անոնց պարտաւորութեանց և ի մասնաւորի անոնց առաքինութեանց վրայ կը խօսի. իսկ իգական սեռին բարեմասնութեանց ջատագովումը գրեթէ զանց առնուած է։ Միթէ մեր հին և նոր մատենագրութեան մէջ կը պակսի՞ն դիւցազն աղջկանց և կանանց օրինակներ. այդ օրինակներու յիշատակութիւնը աւելի հաստատ և աւելի չինող տպաւորութիւն մը չը՞պիտի թողուր մեր օրիորդաց մտքին և հոգւոյն վրայ։ Հոս ուրիշ թերութիւն մ'ալ աչքի կը զարնէ։ Հեղինակը գոնէ գիտնալ պէտք էր՝ որ արդի գրագէտները չեն միայն ներկայացուցիչ ազգային մատենագրութեան։ Հինն ալ ունի իր բաժինը։ Այդ գրականութենէն աշխարհիկ կոկիկ լեզուով սիրուն հատուածներ աւելի ազդու պիտի խօսէին Հայ մանկան մտքին և սրտին։

Գալով Նիւթերու դասաւորութեան, անոնք խառն ի խուռն նետուած են այդ դասագրքին մէջ, առանց որոշ և բանաւոր կարգ մը ներկայացընելու, այնպէս որ համեմատաբար աւելի բարձր հատուածի մը յաջորդած է՝ խիստ պարզ և մերթ մանկական հատուած մը։ Այս անիւթութիւնը, որ հակառակ է ամենաւոր զարգացման բնական օրէնքին, ծայրէ ծայր կ'երեւի գրքին մէջ։

(Շարունակելի) ԽՕՍՆԱՒ

ԱՐՁԱԳԱՆԳ ԵՐԻԶԱՅԻ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ

Երզնկայէն ստացած նամակներէս կ'իմանամ թէ եկեղեցիներու և վարժարանաց կեդրոնացման գործը թէև այս տարի անյաջողութեան դատապարտուած է, բայց մէն մի թաղ իր վարժարանը բարեկարգելու ձեռնարկած և այս նպատակաւ ընծաղան կարգադրութիւններ, կատարած է։ Եղնիկեան ուսումնարանը կործանման վտանգէն զերծ պահելու համար Առաջնորդական Տեղապահ Հայրը մի քանի գործունեայ և կրթասէր երիտասարդներէ Հոգաբարձութիւն մը ընտրելով՝ վարժարանին մնատակարարութիւնը անոր յանձնած է։ Նորընտիր Հոգաբարձութիւնը Եղնիկեան ուսումնարանը միացուցած է Ս. Նշան եկեղեցւոյ նախակրթարանին հետ պայմանաւ որ եկեղեցւոյ թաղ. խորհուրդը ամսական երեք ոսկի վճարէ։ Այս կարգադրութեամբ Ուսումնարանին տարեկան մուտքն է 26,600 զրշ. որուն 23,000ը թոշակներէ կը գոյանայ. իսկ ելքը փոքրիկ գումարով մը աւելի է որ եռանդուն Հոգաբարձութեան գործունէի ջանքերուն հանդէպ ոչինչ արժէք ունի։ Աղգ. կեդր. վարժարանի Հոգաբարձութիւնը և թաղ. խորհուրդն ալ իրենց վարժարանը որ քան զօր կանոնաւորելու բնաւ ջանք չեն խնայեր։ Թէև վարժարանին շէնքը անձուկ և աշակերտաց թիւը խիստ մեծ, բայց ուսումնասէր թաղեցին ղգալով այս կէտը ամեն տարի իր վարժարանին բարեկարգութիւնը աստիճան մ'աւելի գոհացուցիչ աստիճանի հասցնելու համար նորանոր ձեռնարկներ ընելէ ետ կեցած չէ։ Միւս թաղային վարժարաններն ալ դէպի կանոնաւորութիւն դիմելու շարժումներ ցոյց կուտան. բայց թէ՛ անոնց և թէ՛ առաջիններուն ջանքերը մինչև մէկ աստիճան արդիւնաւոր ըլլալու բնութիւն ունին, քանի որ ամեն թաղ առաւել կամ նուազ տկար ու անջատ դժուարով մի և նոյն նպատակին դիմելու կը ջանայ։ Առաջնորդական Տեղապահ Հայրը, որ այս ամեն ճիգերուն թելադիր ու քաջալեր կը հանդիսանայ, այս օրերս աւելի ազդեցիկ գործի մը ձեռնարկած է։ Քաղաքին իգական սեռի կրթութեան յատկացեալ միակ շէնքը, որ երկար տարիներէ ի վեր լքման դատապարտուած ու կարեկցութեան արժանի վիճակ մը ունէր, հիմնական բարեկարգութեան ենթարկելու որոշումն ի մէջ մտնելու քայլը կատարած է։ Տ. Դանիէլ վարդապետ իրեն գործակից ունենալով խառն ժողովը։ Քրիստինեան վարժարանին համար ալ Հոգաբարձութիւն մը կը կազմէ փոխառու և ուսումնասէր անձերէ, որպէսզի ժամանակին ու պարագաներուն անձկութեան պատճառաւ ան մէն ոք տալը է խրտչիլ ու խոյս տալ ազգային կրթական պաշտօն ստանձնելէ, մանաւանդ մատակարարելէ Քրիստինեան վարժարանը, որ յատուկ եկամուտ ազբիւր չունենալուն ամենուն կողմէ լքում ու մոռացում միայն տեսած է և ամենամեծ դժուարութեանց ու կնճիռներու դուռը նպատուած է, կը խրատէ, կը յորդորէ, կը քաջալերէ, կ'ազդէ նորընտիր Հոգաբարձութեան անդամները, անոնց յամենայնի աջակից և օգնական ըլլալ կը խոստանայ բանիւ ու արդեամբ, և վերջապէս կը յայտնէ անցեալ Դեկտեմբեր ամսոյ 15ին վերաբանալ Քրիստինեան վարժարանը, ամբողջ Երզնկայի մերազնեայ ժողովրդեան յուսոյ ճրագը։

Ուրախ ենք արձանագրելու որ Տ. Գաւիթ վարդապետ, թէև հազիւ քանի մը ամիսէ վեր կը գտնուի Եկեղեցւոյ գաւառին ազգային կրթական գործոց գլուխը, սակայն արդէն խոր հմտութիւն ու երկարաժամանակեայ փորձառութիւն կը ցուցնէ տեղական գործերուն նկատմամբ։ Հաստատապէս գիտնալով թէ առանց հասոյթի, լոկ վերացական հաչիւներով վարժարան բարեկարգել անհնար է, մանաւանդ վերահասու ըլլալով այն ճըշմարտութեան թէ չորս եկեղեցիներու պնակաց հասոյթը և կալուածոց եւ կամուրջը միայն մանչերու վարժարանաց յատկացնել անբաւելի զրկանք ու անիրաւութիւն է՝ որքան և նուազ ըլլայ այդ հասութիւն ու եկամտի գումարը, անիրաւութիւն, որու դէմ տարիներէ ի վեր կը բողոքէ այն տողերը սառագրողը և իր բողոքոյ ձայնը հասուցած է մինչև Պօլսոյ լրագրաց էջերուն, Քրիստինեան վարժարանը իր լքեալ ու որբացեալ վիճակէն հանելու համար մանաւանդ պայմանագրութեամբ զայն գրած է չորս եկեղեցեաց պարտաւորիչ պաշտպանութեան ներքև, այնպէս որ մէն մի եկեղեցւոյ թաղ. խորհուրդ պարտաւոր ըլլայ իր արամագրութեան ներքև գտնուած գլխաւոր ուսուցիչներուն օրական աշխատութենէն մէկ մէկ ժամ յատկացնել աղջկանց վարժարանին։ Այս կարգադրութիւնը թէև գործադրութեան մէջ շատ դժուարութիւններ ունի, բայց դարձ սա ամենամեծ օգուտն ալ ունի թէ Քրիստինեան վարժարանը այսուհետև քաղաքին պղտպղ եկեղեցիներուն պաշտպանութեան յանձնուած կ'ըլլայ, թաղ. խորհուրդներ պարտաւորութիւն ստանձնած կ'ըլլան անոր ամսական ծախուց մասնակցիլ արդեամբ և իգական սեռի դաստիարակութեան յատկացուած տաճարը արհամարհանքի նշաւակ և անտարբերութեան առարկայ դառնալէ կը դադրի։ Երընկայի կրթական գործոց տարեգրութեանց մէջ նշանակելի պարագայ մը և ուշադրաւ թուական մը։ Բարեհնչ մը և օրատագին ընորհակալիք խառն ժողովին։ Տայր երկինք որ Տեզապահ Ս. Հօր, իրեն աջակցող ժողովին և նորընտիր Պատ. Հոգաբարձութեան ջանքերը արդիւնաւոր ըլլային։

Կը լսեմ թէ քաղաքին քահանաներէն ամանց վախճանումով կամ մեկնումով եկեղեցական դասուն թիւը զգալապէս պակասած ըլլալուն, ժողովրդը նորընծաներ պատրաստելու կը հետամտի։ Երընկայի մէջ երկար տարի ապրած, ժողովրդին պէտքերն ու կարօտութիւնները մօտէն ուսումնասիրելու առիթներ ունեցած ըլլալով, կրնամ այսպիսի փափուկ խնդրոյ մը մասին կարծիք մը յայտնել և ընտրութեան մէջ ձայն մը ունենալ։ Ըստ այմ, քանի որ արդէն գտնուած քահանաները դժուարութեամբ կ'ապրին, ինչպէս հաստատուած է անհերքելի ապացոյցներով ու վիճակագրութեամբ, այնպէս որ պաշտնավարող կարող ու արժանաւոր քահանաներ ապրուստ ճարելու համար պանդխտութեան դիմելու սոփոսած են և ուրիշներ ալ նոյն մտադրութիւնն ունին, քահանայից թիւը անբաւականի նկատել խոհեմութեան ու հեռատեսութեան գործ պիտի չըլլար բնաւ։ Բայց եթե երընկացիք անպատճառ որոշած են ընծայացուներ ունենալ, ատոնք վարժապետներէն պէտք է ընտրել՝ քանի որ ժողովրդեան ամենէ զարգացած ու կիրթ դասը կազմած ըլլալու իրաւունքը կը վայելէն անոնք։ Ու գոհացուցիչ պարագայ մ'է որ վարժապետաց դասը արդարև

կը պարունակէ իր մէջ այնպիսի յատկութիւններ, որոնք կենաց բոլոր քարոզ և ժողովրդին հոգիներուն առաջնորդ ըլլալու յարմարութենէն զուրկ չեն։ Եթէ իրենց համեստութիւնը չենք վիրաւորեր, կրնանք անուանել մի քանի անձեր, որոց վրայ ժողովուրդը քուէարկութեամբ պէտք է ընտրէ արքեպիսկոպոսները։ Ըստ մեզ, քահանայութեան ընտրելի կրնան ըլլալ Պետրոս փողարեան, Յովհաննէս Տ. Կարապետեան, Նշան փէթիկեան, Մարտիրոս Թորոսեան և Մեսրոպ Տ. Պետրոսեան էֆէնտիները։ Եթէ երկնային ուշիմ ու պատուախնդիր ժողովուրդը այս ընտրելիներէն իւրաքանչիւրին կամ ումանց վրայ ինչ ինչ մեր թերութիւններ նշմարելով անյարմար նկատէ զանոնք, կը պատասխանենք թէ երկնքի հրեշտակները երբեք պիտի չիջնեն այսուհետև Աստուծոյ պատգամները հաղորդելու և մարդոց առաջնորդութիւն ընելու։ Այս ընտրելիներէն մին դեռ ամուրի է։

Նամակս վերջացնելէ յառաջ, ազնիւ ընթերցող, չեմ կրնար սրտի դոհունակութեամբ չնշանակել բերկրանքի լուր մը։ Երկար տաեներ ի վեր երկնակայի մէջ բժշկութիւն ընող փափաքեան Տիգրան էֆէնտի, որ նշանաւոր եղած է ոչ միայն իբրև հմուտ արհեստագէտ բժշկական մի քանի ճիւղերու մէջ, այլ իբրև ազնիւ քաղաքացի իւր հայրենակից ժողովուրդին, մանաւանդ չքաւոր դասուն ցոյց տուած անշահասէր ծառայութեամբ և կրթական գործերու մէջ ի հանդէս բերած բանիմաց մասնակցութեամբ, այս օրերս մտադիր է եղեր, ինչպէս կը լսենք, Բարիզ երթալու իր ուսումը ու արհեստը կատարելագործելու համար։ Արդարև մեր համակրելի Տօքթորին մեկնումով իր գործակատար մայրն ու ընտանիքն առեն մը զրկուած պիտի մնան անոր ներկայութենէն, ինչպէս նաև հասարակութիւնն անոր ազատասիրտ ծառայութենէն, սակայն մտադրեալ ճանապարհորդութիւնը մեծապէս պիտի նպաստէ փափաքեան էֆէնտիի փորձառութեան, համբաւութեան ու արժանիքին, ղորս չերմապէս կը յարգենք և կը փափագինք որ ամէն քննադատութենէ ղերծ ելլած անոնք։

5 Յունվար 1898. Մաղնիսա

Ս. ԱՄՍԵՏԱՆ

ՄԵԾ. ԵՍԱՅԻ ԵՍԱՅԵԱՆ

Սգալի օր մ'եղաւ արդարև Իզմիրի թէ՛ հայ և թէ օտար Հասարակութեանց համար ամսոյս 13ի. օրը։ Տեղւոյս անուանի գերդաստանի մի կարևոր անդամն և հին հանրածանօթ առևտրական տան մի գործունէի ու բանիբուն պետն՝ Եսայի էֆ. Եսայեան, նախընթաց դիշեր ժամը 8 ին մօտ՝ Սբօրդին գլուխէն տուն վերադառնալու ատեն, ասլիրատ ոճրագործի մը դաշոյնի

հարուածներուն ներքև իր շունչը կ'արձակէր։ Անմիջապէս շըրջականերէն մարդիկ ու ոստիկաններ ոճրին վայրը հասնելով արիւնաթաթաւ դիակ մը կ'գտնեն և իսկոյն մարդասպանին հետքը որոնելու աղեղիկ միջոցներ ի գործ կ'դրուին Ոստիկանութեան կողմէ, և կ'ըսուի, թէ արդէն մի քանի կասկածելի անձեր ձեռբակալուած և նոյն իսկ մարդասպանը գտնուած է։

Մեծ. Եսայի Եսայեանի այս անակնկալ և ողբալի մահն անհնարին վիշտ պատճառեց ամեն դասակարգի անձերու, վասն զի հանգուցեալն իր բնատուր յատկութիւններով և բարէսէր ոգւով քաղաքիս մէջ ամենուն համակրութիւնը կ'վայելէր, ինչպէս որ ակներև եղաւ իր յուղարկաւորութեան օրն՝ երբ ամեն կողմէ ականաւոր և բարձրադիր անձինք փութացեր էին ներկայ գտնուիլ տխուր հանդիսին և իրենց խորին վըշտակցութիւնն յայտնել Եսայեան զերդաստանին։

Շատ չքեղ եղաւ ու սրտաչարժ սոյն սգալի հանդէսն երեքշաբթի օր կէսօրէն ետք ժամը 2 ին։ Թափորին առաջին մասը կ'կազմէին ոստիկան զինուորներ և հիւպատոսարաններու բարպայոններ, ասոնց կ'հետևէին Ս. Ներսէսեան Որբանոցի սաներն՝ ծաղկէպսակներ բռնած, ապա՝ Հոգ. Որբախնամ ընկերութեան որբուհիներն երկու կարգ դպիրներու մէջ տեղն քալելով։ Իրենց գլուխը սև շղարշով էր ծածկուած և ի ձեռին ունենալով կիպարիսի տերևներէ չինուած խաչեր և քամէլեաղարդ ծաղկեայ փունջեր։

Ծաղկաղարդ դագաղին առջևէն կ'քալէր Ս. Առաջնորդն հանդիսաւոր ծանր քայլերով, իսկ հանգուցելոյն կ'հետևէին իր վշտաբեկ հարազատն՝ Մեծ. Ղուկաս Եսայեան՝ արտասուալի, ինչպէս նաև սգաղգեաց աղգականներն ու բարեկամները։ Խուռն էր յուղարկաւոր բազմութիւնը։ Կրօնական արարողութիւնը Ս. Աստիաննոս եկեղեցին կատարուելէ ետև՝ Ս. Առաջնորդն ջերմ ու պերճ չեչտերով դամբանական մը խօսեցաւ, գովելով Եսայի Եսայեանի բարեմասնութիւններն, ողորմասիրութիւնն, ընտանեսիրութիւնն, առաքտրական ասպարեզին մէջ ունեցած վարձառութիւնն, աշխարհութիւնն, և բացատրեց ազգին ըրած կորստեան մեծութիւնը։ Յորդորեց Եսայեան եղբարքն աննկուն ձեռք այս աղէտին առջև և ի գործ դնել իրենց հարազատին բարի խորհուրդներն յօգուտ Ազգին, հանգիստ և խաղաղութիւն մաղթելով ողբացեալ Եսայեանի հոգւոյն և երկնային վսեմաբութիւն Եսայեան ընտանեաց։

Ասպա որբուհիներէն մին՝ Օր. Աշխէն Բօլատեան՝ Որբանոցի կողմէ սրտաչարժ խօսքեր արտասանեց այս ողբալի կորստեան վրայ, և հանրութեան զգացած վիշտին թարգման լինելով։ Աբարոզական հանդէսն աւարտելէ ետև՝ դագաղն՝ բազմաթիւ յուզարկաւորներու ընկերակցութեամբ՝ որ յատուկ կառքերով կ'հետևէին, հայոց գերեզմանոցը փոխադրուեցաւ և Եսայեան վաստաւոր դամբարանին մէջ զետեղուեցաւ։

Խմբագրութիւնս հանրային վշտին արձագանքը լինելով՝ իր խորին վշտակցութիւնը կ'յայտնէ Եսայեան ընտանիքին։

Ս. ՆԵՔՍԻՍԵԱՆ ՈՐՔԱՆՈՑ

. . . խմբագրութիւն Ա. Մամլոյ

Արեւելեան Մամլոյ 3ուն. 15 թուին մէջ Պր. Սիսակի քանի մը դիտողութիւնները երևցան Ներսէսեան Որբանոցի մասին, որոց համար նոյն հաստատութեան գործադիր ժողովս պարտ յանձնին կը համարի քանի մը բացատրութիւններ տալ շփոթած մտքերը հանդարտեցնելու համար։

Նախ և առաջ պիտի խնդրենք Պ. Սիսակէ որպէս զի՝ փոխանակ իր տեղեկութեանց հիմ բռնելու մեկ երկու խռովչոյզ և ընկերութենէս հրաժարուած անդամներու ամբաստանութիւններն ու ատոյօդ լուրերն, հաճի անձամբ քննել եղելութիւնները ու պաշտօնական աղբիւրներէ քաղելով իր տեղեկութիւնները՝ հրապարակ հանել զանոնք։ Եթէ քիչ մ'ալ համբերէր Պր. Սիսակ, աչքի առջև պիտի ունենար ընկերութեանս տեղեկագիրը ու այնպիսի պաշտօնական գրութիւններ որոցմով բոլորովին հակառակ համոզում մը պիտի գոյանար։

Երկրորդ, բոլորովին անհիմն է Պր. Սիսակի այն դիտողութիւնը թէ՝ ընկերութեան անդամները համերաշխ չըլլալով խռովութեանց տեղի կուտան. վասն զի կ'ըսէի է ընկերութեանս բոլոր անդամներուն վերագրել անհամերաշխութիւնը, երբ գործադիր ժողովոյ ինն անդամներէ ուրեք ըսդիղէն մինչև այսօր կատարեալ միաբանութեամբ ու համերաշխութեամբ գործած են, իրենց դէմ ունենալով միայն մէկը որ քանացեր է ամեն պարագայի մէջ հակառակիլ ու խռովութիւն ձգել անդամներու միջև, և որու հրաժարեցուցման արդիւնք են այսօրուան այնքան անտեղի ու գձուճ լուրերը որը հասած են մինչև Պր. Սիսակի ականջը ու արձագանք գտած նոյն իսկ Պատ. Թերթիդ մէջ։

Երրորդ, Պր. Սիսակ բոլորովին իւր երևակայութեան անձնատուր եղած է՝ «ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ ՊԻՏԻ ՄԻՋԱՄՏԻ»ի լուրը մէջտեղ գլորելով՝ իւր դիտողութեանց աւելի կարևորութիւն և տատանութիւն տալու համար, քանզի մեր պաշտօնական աղբիւրներէ քաղած տեղեկութեանց հաճեմատ ՔԱՂ. ԺՈՂՈՎը երբէք այդպիսի միտք մը չէ ունեցած։

Զորրորդ, Հոգաբարձուներուն? Խնամակալութեաց, մատակարարի պաշտօնները ճշտիւ գծուած են, որք խղճի մտօք կը գործեն յօգուտ Որբանոցին։

Բաւ կը համարենք այս քանի մը բացատրութիւնները անգամ մ'ալ խնդրելով Պր. Սիսակէ որպէս զի համճի երբեմն Որբանոցն այցելելով անոր իրական վիճակին տեղեկանալ, և չխաբուիլ քանի մը այնպիսի խառնակարար անձանց զրպարտութիւններէն որք ամենաստոր միջոցներու իսկ դիմելու պատրաստ են իրենց անձնական կիրքերը յագեցնելու, ու Նոր յառաջ քշելու համար։

Ի դիմաց Գործադիր ժողովոյ
ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ ՈՐԲԱՍԻՐԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

22 Յունվար 1898 Ատենապետ ՅԱԿՈԲ Պ. ԸՆԴՊԱՊԵԱՆ
Ջմիւռնիա Ատենադպիր ՄԻՀՐԱՆ Պ. ԹԻՓԱԹԼԵԱՆ

Ահա նորանշան հերքմնաբեր մ'որ թէ՛ ոճի և թէ՛ իմաստի կողմէ պաշտօնական ձայնը-ընէ զո՛րի՝ միայն կիրք կ'թուրէ, և դժբաղդաբար չհերքեր Պ. Սիսակի նամակին մի քանի բառեն-պատակ դիտողութիւնները Ս. Ներսէսեան Որբանոցի վիճակին վրայ, դիտողութիւններ՝ որ՝ ընդհակառակն, արդիւնաւոր ներ-գործութիւն մ'ունեցած կ'երեւին, քանի որ այս վերջին օրերս Պատ. Տնօրէն ժողովը նորանոր անօրէնութիւններ ընելով կը ջանայ այդ Հաստատութեան առելի կանոնաւոր ուղղութիւն մը տալու։ Խմբագրութեանս վիտիաքն ալ այս էր, և հետևապէս խնդիրն վիակուած կ'նկատէ, միայն ձէջ բերելով իր վկայութիւն Պ. Սիսակի դիտողութեանց ճշմարտութեան՝ հետևեալ բողոքագիրը։

Մեծ. Մ. ՍԱՐԳԵԱՆ
Նախագահ Տ. Ժողովոյ Ս. Ներսէսեան Որբանոցի
Մեծ. Տէր,

Ստորագրեալքս ի նկատի առնելով տեղւոյս Ս. Ներսէսեան մանչերու Որբանոցի արդահատելի տխուր վիճակն, որ արդիւնք է այդ Ընկերութեան Որբանոցի նման փափուկ հաստատութեան մը արժանապէս վարելու անկատողութեան, ապագայ ծանր պատասխանատուութեան բեռը մեր խղճին վրայէն թեթևցնելու համար այժմէն կ'ստիպուինք տալ մեր հրաժեշտն Յանդամակցութենէ այդ Ընկերութեան։ Մնամք յարգանօք

26 Յուն. 1898 Ա. ՏԻՎՐԻԿԵԱՆ ԵՐ. Պ. ԿԻՒՐԻՒՆԼԵԱՆ
Իզմիր Տ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ ՊԵՏ. Ա. ՄԵԼԻՔԵԱՆ

Յ. Գ. Սոյն հրաժարագրի մի պատճէնն ալ ուղղուած է տեղւոյս Ֆաղ. Պատ. Ժողովոյ։

ՄԱՆՈՒԿՆ ԵՒ ԻՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ *

Մեծարգոյ Հանդիսականք

Մանկապարտէզի կամ մանկանց պարտիզի մը տարեկան հանդիսին առթիւ, բնական և ընդ նմին արժան է որ Մանուկ և Պարտէզ բառերը մասնաւորապէս մեր ուշադրութիւնը գրաւեն։

Մանուկ բառը՝ հասարակ խօսակցութեանց և սովորական պարագայից մէջ թէև քիչ ազդեցութիւն և նուաղ շահեկանութիւն ցոյց կուտայ, բայց երբ սակաւ ինչ քննուի, ակներև կը տեսնուի որ ընդհանուր մարդկային սեռի համար հիմնական և կարևոր իմաստներ կը պարունակէ։

Ի՞նչ է մանուկը. — Տկար և ընդ նմին հզօր արարածի մը մանրանկարը, պարզութեան և անմեղութեան տիպարը։

Նա՝ տկար է բնախօսական կազմակերպութեամբ, բայց հզօր է հոգեբանական ընդունակութեամբ, և այդ աքանչելի կաղմութեան մէջ պարզ է մտաւորական յարումներով և անմեղ բարոյական միտումներով։

Յաւիտենական կրօնի Հիմնադիրն երբ ըսաւ թէ «Թո՛յլ տուք մանկտւոյդ, և մի արգելուք զդոսա գալ առիս, զի այդպիսիեացդ է արքայութիւն». ինչ ինչ խորհրդաւոր նպատակներէ զատ ակնարկել կ'ուզէր այն երանաւէտ պարզութիւնն ու անմեղութիւնը։

Ո՛վ կրնայ ուրանալ թէ՝ այդ օրհնեալ էակը հօր և մօր անբռնաբարելի յեցուկն՝ ընտանեկան սիրոյ և երջանկութեան նեցուկն է։

Ոմանք անուշադրութեամբ կը կարծեն թէ նա մի միայն տան զարդն է և չեն նկատեր որ ապագային ևս մարդն է։

Ո՛վ է արդի ընտանեաց թեկնածու յաջորդը, ո՛վ պիտի ըլլայ հետագայ ընտանեաց նախորդը. — Մանուկը, որ ներկայի համար լոյս մը և ապագայի համար յոյս մ'է։

Ապագայի համար յոյս մ'է, ըսելով կիմանամք թէ յայսմ յուսախաբութիւնն ևս հաւանական է, քանզի այդ պարզ էակն երբ ընկերական բովին մէջ հալման և բաղկացութեան կանոնի

---

* Այս իմաստասիրական քաննախօսութիւնն ըրած է Նազարեթ եփ. Ներսէսեան, Դարաբաշի Մանկապարտէզի պարգեւաբաշխութեան առթիւ։ ԽՄԲ.

ենթարկուի, բնական է որ վտանգ առաւել կամ առ լաւն և կամ առ չարին։

Արդարև մանկութիւնն իւր իսկական վիճակին մէջ կատարելագործելի բարեհանութիւններով օժտեալ հրատակերտ մ՚է, բայց մոռեղէն գոյացութիւն մ՚ունի որ նախնական և բարեխառն հանգամանաց մէջ տարածուն ըլլալով՝ կերպընկալ չատկութիւն մ՚ունի։ Քանի մեծնալ վտանգաւոր չարաբերութեանց, արտաքին ու ներքին ազդեցութեանց պատկութիւնը և կենսական գործառնութեանց կրկնութիւնը կը տկարացնեն և երբեմն կ՚անհետացնեն այդ չատկութեան զօրութիւնը։

Կրկնութիւնք՝ սովորութիւն չառաջ կը բերեն, սովորութիւնը՝ երկրորդ բնութիւն կը լինի, այնուհետև բարեվոխութիւնը մերթ դժուար և մերթ անհնար կ՚ըլլայ, կրնանք ըսել թէ մանկական որոշին վրայ չօրինեալ քանդակներն անջնջելի և մտքին վրայ դրօշեալ չիշատակներն անմոռանալի են։

Այդ չիշատակաց թելադրութիւնք կենաց տեսարանին վրայ մեծամեծ դերեր ունեցած են, քանինե՞ր ղայն օրհնած և քանինե՞ր անիծած են։

(Շարունակելի)

ԼՐԱՔԱՂ

Ա.ԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ ՀԱՆԴԻՍԸ

Ամսոյս 18ին կիրակի առաւօտ՝ ըստ կարգադրութեան Պատ. Նորընտիր Հոգաբարձութեան և Մեսրոպեան վարժարանի Տեսչութեան, վայելուչ շքով կատարուեցաւ Ազգ. Ս. Լուսաւորչեան հիւանդանոցի մէջ, սոյն հաստատութեան վերաշինութեան 20րդ տարեդարձն և հանգուցեալ երկու բարերարներու։ Սպարդալեան Յակոբոյ և Յովհաննու—չիշատակին հանդիսապէս տօնուեցաւ՝ ընդ նախագահութեամբ Գեր. Ա.աքինորդ Չօր և Սպարդալեան Տօք. Տիգրանի, իբրև սոյն գերդաստանի ներկայացուցիչ, և բազմաթիւ հանդիսականներու ներկայութեան։

Պատարագի արարողութենէ ետք՝ Ս. Ա.աքինորդը բաղերար հարազատներուն չիրիմներուն վրայ կատարեց հոգեհանգստեան պաշտօնը, ապա առաքինորդուեցաւ սեղանատունն, որ պարագային չարմար հանգիսավայրի մը վերածուած էր Պատ. Հոգաբարձութեան ջանիւք, ճակատան ունենալով առանձական ամպիոնը։ Սանուհիք և Սանուկք սրտաչարժ երգերով դրուատեցին բարերարներու չիշատակն։ Մեսրոպեան վարժարանի կողմէ ճառախոսեց Պ. Մատթէոս Լպիւղաճեան, իսկ Հռիփսիմեանի կողմէ՝ Օր. Մարի Ավիրեան, որ բուռն ծափահարութեանց արժանացաւ, մանաւանդ երբ այնքան քաղցրութեամբ երգեց սրտաչարժ երգ մը։ Պ. Ռուբէն Որբերեան, որ Պատ. Հոգաբարձութեան կողմէ հրաւիրուած էր ապեներաձելու,

ամենէ վերջը բեմն ելաւ և տոհմական պանտուխտ եղբայրներու կեանքին մէկ տխուր նկարագիրն ըրաւ շատ յուզիչ շեշտերով և բնագաւառի սրտաշարժ բարբառով՝ այնպէս որ հանդիսականներն անկարող եղան զսպել իրենց արտասուքը։

Ապա Ս. Ա.-ն Ջորդն ոտք ելնելով՝ իր խօսքին բնաբան դրաւ բարեդործութիւնն և բացատրեց հանդուցեալ բարերարներու վհանձնութիւնն, օրհնեց անոնց յիշատակն և Սպարապետեան գերդաստանին յաջողութիւն և արեշատութիւն մաղթելէ ետք՝ հանդէսը փակեց։

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆ

Մեծ. Եսայի Եսայեանի ի յիշատակ՝ փոխան ծաղկեպսակի՝ Ազգ. Վարդանպանցին նուիրեցին

Տեսրմ.	Լ-էմ		Լ-էմ
Վ. պարշակ Ոսկանեան	1	Մխ. Մատթէոսեան	1
Յակոբ Չարենց	1	Պատ. Կրթ. Ընկերութիւն	1/2

Հոգ. Որբանոցաց Որբանոցին,

Տեսր Յովհ. Գ. Բաբաղեան 3 Մէճ

Ներսէսեան Որբանոցին

» Յովհ. Գ. Բաբաղեան 3 »

Իսկ ի յիշատակ Մեծ. Պօղոս Տիլպէրեանի՝

Տիար Յ. Գ. Վէմեան 1/2 Ո-ւ

Մանկապարտէզին

Տիկին Մ. Օհանեան 2 Մէճ

Եւ Մանիսայի երկսեռ վարժարաններու ուսանողաց կողմէ հանդանակուած և ի նպաստ որկուած է՝ ի ձեռն Պ. Տեսուչ՝ Ս. Ամատեանի.

Հոգ. Որբանոցաց Ընկ. Որբանոցի 1 Լ-էմ

Ս. Ներսէսեան » 1 »

Գ.

ԲԻՒՐԱԿՆ

ԼՐԱԳԻՐ

Տճօր. Ս. ԴԱԻԹԵԱՆ. Խմբ. Գ. ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ

Ա.յս թերթն՝ որ երբեմն կ'հրատարակուէր արտօնատէր Հ. Ս. Խ. Թիւճեան էֆ.ի ձեռօք, այժմ տարբեր ուղղութեամբ հրատարակուիլ սկսած է խմբագրութեամբ Դ. Աղգրէսեանի, ո'ր արդէն իր ազգային, հոգեբանական և քննադատական և այլ լուրջ յօդուածներով Հայ օրագրութեան և դրականութեան մէջ կարեւոր դիրք մը բռնած է։ Գր. Աղգրէսեան էֆ. արդէն յայտնիէ, Մասէ խմբագրութիւնը կ'վարէր և իր այլազան գրուածներով բաւական ազմուկ կ'հանէր։ Ա'ներևի թէ աւելի անկախ դիրք մը ունենալու և իր հայեացքն անարգել ծաւալելու համար, Բէ-բ-ւն յարմարագոյն կռուան մը համարած է և արդէն լոյս տեսած հինգ թիւերէն դիւրին է նկատել, որ Մեծ. խմբագիրն նոր այժ և մղում մը պիտի տայ իր ծանր պաշտօնին։ Յաջողութիւն և յարատևութիւն կ'մաղթենք մեր ժիր և հմուտ պաշտօնակիցին։

— Բէ-բ-ւն կ'հրատարակուի շաբաթը մի անգամ, տարեգինն է թէ Պոլիս և թէ գաւառներու համար 50 դրշ.։ Օտար երկիրներու համար 12 ֆրանք։ Խմբագրատունն, Պահճէ Գաբու, Գալաթաքեր խան։

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԳՐԱՏՈՒՆ
—1895—

ՏՕՔՐՔԻ

1883

ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
—1897—

Բաց է առեմ օր
8 կ. Ա. — 7 կ. Ե.

Բաց է Կիրակի օր
10-12 կ. Ա.

Իզմիր, Մօսա փողոց, թիւ 4, Ս. Աստուածածնայ Եկեղեցիին դիմաց

Մ. Մամուրեան

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏԵՕՐԻՆ — ԱՐԻՒՆԱՍՆ ՄԱՍԼՈՅ — 1871

ՍԿՍՈՒՐԵԱՆ ՏՈՒԳՐԱՆՆԵՐՆ *մէջ կը տպուին զանազան Գիրեր, Տետրակներ, Տեղեկագիրներ, Հայցադարդութիւններ, Հրատարակիրներ, Հաշուեցոյցակներ, Ընկերագիրներ, Փոխանակագիրներ, Փաթերներ, Նամակագրութիւններ, Հարսնեգիրներ, Մահագրներ, Ալբոմներ, Հարսանեկան կամ Շուղարկաւորութեան Ժապաւէններ (սեւ եւ ոսկեզօծ), եւ այլն, եւ այլն: Նոյպէս՝ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՅՆՈՒԹԻՒՆՔ. եկեղեցական գիրեր եւ ամեն տեսակ երգեր եւ այլն:*

Կը յանձնուին փութով եւ անսխալ՝ մաքուր ու ճաշակաւոր:

ՄԱՄՈՒԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆՆԵՐՆ մէջ կը ճախուին Հայերէն **ԱՄԵՆ** գիրք (Դասախօս, Դէպոխան, Վէպոխան կամ Դպրոցական քէ՛ Տանկուսանաի եւ քէ՛ Աշուսանաիմանի մէջ ապուսած, — որոնց մնուորը սակայն սպզիչուսած չէ Թուրքիա: Նոյնպէս կ'ընդունուին յամ ձեռագրութիւններ եւ բաժանորդագրութիւններ **Ամերիկեան** գիրքերու, նամդեսներու, ճաշակ:

Կը յանձնուին փութով ու ճշտութեամբ՝ Դասատուներէ եւ Արտասահմանէ եկած ամեն յանձնարարութիւններ, մեծ կամ փոքր:

ՄԱՍՈՒԵԱՆ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆԻՆ *մէջ կը կազմուին* **ԱՄԵՆ** *չեզուի* **ԱՄԵՆ** *տեսակ գիրք մեծ կամ փոքր, վաճառականական տումարներ, նուագատետրներ, եւ այլն, եւ այլն, քէ պարզ եւ քէ փառաւոր կազմով (Ձրահասական կամ Անգլիական ձեւ), թղթակազմ, շաբակազմ, կաշեկազմ եւ բաւշակազմ կամ ոսկեզօծ փառակազմ:*

Կը յանձնուին փութով ու ճաշակաւոր:

ԱԺԱՆ ԳԻՆԵՐ!!! ԳՈՀԱՑՈՒՑԻՉ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ!!!

de la Revue Arménienne HANTESS
au Couvent des R.R. P.P. Méchitaristes